

Cilt 4- Sayı 2 Aralık 2023
Volume IV-Number II-December 2023

ULUSLARARASI UYGULAMALI EKONOMİ VE YÖNETİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

***JOURNAL OF INTERNATIONAL APPLIED
ECONOMICS AND ADMINISTRATION RESEARCH***

Uluslararası Uygulamalı Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF İktisat Bölümü
Tarafından Yayımlanmaktadır ISSN:2757-5713

web:<http://uueyad.dergi.comu.edu.tr> iletişim: uueyadcomu@gmail.com

Journal of

**International Applied Economics and
Administration Research**

Open Access Refereed E-Journal ISSN:2757-5713

Publication Date 25-31 DECEMBER 2023
Volume / Issue 4/2

GENERIC

Disciplines: Economics and Administration & Other Disciplines in Social Sciences
Frequency: June, December

Journal of International Applied Economics and Administration Research (JOINAPEAR) is a INTERNATIONAL and REFEREED e-journal. JOINAPEAR is social science journal. You can send posts by new member record via the journal web page, and take a part in broadcast and arbitration committees. We would like to express our honor to work with you, our esteemed academics.

JOINAPEAR publishes original scientific articles, symposium and scientific study outputs. Furthermore, symposium reports can be published, if not published anywhere. However, authors are responsible for any obstacles for their works. JOINAPEAR has the intellectual property rights of any published material.

Anything published in the journal can not be published in anywhere except from the ones which has the permission of the journal. Any judicial, economic and ethical responsibility of the published materials are under the authors' responsibility. JOINAPEAR will not accept any responsibility.

Editors

Associate Professor Burcu KILINÇ SAVRUL (Editor in Chief - Macroeconomics and Political Economy Field Editor)
Assistant Professor Dr Hasan AZAZİ (Editor in Chief - Economic History and Labor Economics Field Editor)
Assistant Professor Dr Rüya ATAKLI YAVUZ (Editor in Chief - History of Economic Thought, Development Economics and Human-Economic Geography Field Editor)
Professor Meliha ENER (International Economics and European Union Field Editor)
Professor Cüneyt KILIÇ (Microeconomics Field Editor)
Associate Professor Feyza BALAN (Econometrics Field Editor)
Assistant Professor Dr Mustafa TORUN (Finance Area Editor)

JOURNAL ADMINISTRATION

Professor Meliha ENER	Canakkale Onsekiz Mart University
Associate Professor Burcu KILINÇ SAVRUL	Canakkale Onsekiz Mart University
Professor Cüneyt KILIÇ	Canakkale Onsekiz Mart University
Associate Professor Feyza BALAN	Canakkale Onsekiz Mart University
Assistant Professor Dr Mustafa TORUN	Canakkale Onsekiz Mart University
Assistant Professor Dr Rüya ATAKLI YAVUZ	Canakkale Onsekiz Mart University
Assistant Professor Dr Hasan AZAZİ	Canakkale Onsekiz Mart University
Research Assistant Doruk DERELİ	Canakkale Onsekiz Mart University
Research Assistant Gülistan CAN	Canakkale Onsekiz Mart University
Research Assistant Bedirhan KALE	Canakkale Onsekiz Mart University

EDITORIAL AND CONSULTATIVE COMMITTEE

MURAT Sedat	Canakkale Onsekiz Mart University
AKÇAN Ahmet Tayfur	Necmettin Erbakan University
AKDEMİR Ali	Istanbul Arel University
AYDIN Ahmet	Bandirma Onyedi Eylul University
AYDIN Erdal	Canakkale Onsekiz Mart University
BACAK Bünyamin	Canakkale Onsekiz Mart University
BALAN Feyza	Canakkale Onsekiz Mart University
BAYAR Yılmaz	Usak University
DARICI Burak	Bandirma Onyedi Eylul University
ENER Meliha	Canakkale Onsekiz Mart University
EROGLU Filiz	Canakkale Onsekiz Mart University
GORUN Mustafa	Canakkale Onsekiz Mart University
İNCEKARA Ahmet	Istanbul University
KARATAS OZKAN Mine	University of Southampton
KAYA Ibrahim	Istanbul University
KILIÇ Cüneyt	Canakkale Onsekiz Mart University
KILINÇ SAVRUL Burcu	Canakkale Onsekiz Mart University
KURT Ünzüle	Canakkale Onsekiz Mart University
ÖZEKİCİOĞLU Halil	Cumhuriyet University
ÖZCAN Burcu	Firat University
PAZARCIK Yener	Canakkale Onsekiz Mart University
POLAT KANYILMAZ Ebru	Canakkale Onsekiz Mart University
SAVRUL Mesut	Canakkale Onsekiz Mart University
SHAHNAZ Ibrahim	University of Southampton
ŞAHİN Levent	Istanbul University
TOPKAYA Özgür	Canakkale Onsekiz Mart University
TORUN Mustafa	Canakkale Onsekiz Mart University
TİNKER Vanessa	Collegium Civitas
TUNALI Halil	Istanbul University
UĞUR Suat	Canakkale Onsekiz Mart University

YAVUZ ATAKLI Rüya	Canakkale Onsekiz Mart University
YELKİKALAN Nazan	Canakkale Onsekiz Mart University
YİĞİT Yusuf	Canakkale Onsekiz Mart University
REFEREES COMMITTEE	
AKÇAKAYA Murat	Gazi University
AKÇAN Ahmet Tayfur	Necmettin Erbakan University
AKDEMİR Ali	Istanbul Arel University
AKYILDIZ Murat	Canakkale Onsekiz Mart University
ALBAYRAK Barış	Canakkale Onsekiz Mart University
ALTINDAG Erkut	Beykent University
ALTUNTAŞ Gültekin	Istanbul University
ARSLAN Hasan	Canakkale Onsekiz Mart University
ATMACA Metin	Canakkale Onsekiz Mart University
AYDIN Erdal	Canakkale Onsekiz Mart University
AYDIN Murat	Canakkale Onsekiz Mart University
AYDIN Ahmet	Bandirma Onyedi Eylul University
AYDOGAN Kürřat	Bilkent University
AYKANAT Zafer	Ardahan University
AYTAÇ Serpil	Uludag University
BABA Gürol	Ankara University
BACAK Bünyamin	Canakkale Onsekiz Mart University
BALAN Feyza	Canakkale Onsekiz Mart University
BALTACIOGLU Tunçdan	Izmir University of Economics
BAYAR Yılmaz	Usak University
BILGIÇ B. Sadı	Ipek University
BILGE HURİYET	Celal Bayar University
BOZKURT Öznur	Duzce University
CAN Özge	Yasar University
ÇAM Handan	Gumushane University
ÇAVUŐOGLU Mehmet	Canakkale Onsekiz Mart University
ÇETİN Tamer	Istanbul University
ÇETİNDAMAR Dilek	SabancıUniversity
ÇETINKAYA BOZKURT Özlem	Mehmet Akif Ersoy University
ÇITAK Levent	Erciyes University
CINGOZ Ayşe	Nevsehir University
ÇULHA Osman	Adnan Menderes University
DARICI Burak	Bandirma Onyedi Eylul University
DAVES Glenn	James Cook University
DEMİRELİ Erhan	Dokuz Eylul University
DOGAN Özlem İ.	Dokuz Eylul University
DURAK İbrahim	Pamukkale University
DURAN Cengiz	Dumlupınar University
ELAGOZ İsmail	Canakkale Onsekiz Mart University

ENER Meliha	Canakkale Onsekiz Mart University
ERDEM Ferda	Akdeniz University
ERGIN Hüseyin	Dumlupınar University
EROGLU Umut	Canakkale Onsekiz Mart University
EROGLU Filiz	Canakkale Onsekiz Mart University
ERYILMAZ Mehmet	UludagUniversity
FEDAI Cemal	Kirikkale University
FURNHAM Adrian	London's Global University
GAVCAR Erdoğan	Mugla University
GOK Osman	Yasar University
GOKTEPE Ahmet Orkun	Canakkale Onsekiz Mart University
GORUN Mustafa	Canakkale Onsekiz Mart University
GULER Ruhi	Canakkale Onsekiz Mart University
GULTEKIN Nihat	Harran University
GUNEY Semra	Hacettepe University
GUNEŞ Şahabettin	Abant İzzet Baysal University
GUNGOR Arif	Duzce University
GURSAKAL Necmi	Uludag University
İNCE YENİLMEZ Meltem	Yasar University
İNCEKARA Ahmet	Istanbul University
IPEK Selçuk	Canakkale Onsekiz Mart University
IRAZ Rifat	Selcuk University
İRMIŞ Ayşe	Pamukkale University
İŞCAN Ömer Faruk	Ataturk University
KAHRAMAN AKDOĞU Serpil	Yasar University
KANTEN Selahattin	Canakkale Onsekiz Mart University
KALKAN Adnan	Mehmet Akif Ersoy University
KARA Hakan	Dumlupınar University
KARABEY Canan Nur	Ataturk University
KARAGUL Soner	Canakkale Onsekiz Mart University
KARATAS OZKAN Mine	University of Southampton
KARTALTEPE Nihal	Marmara University
KAYA Bayram	Ankara University
KELEŞ Hatice Necla	Bahcesehir University
KILIÇ Cüneyt	Canakkale Onsekiz Mart University
KILINÇ SAVRUL Burcu	Canakkale Onsekiz Mart University
KILIÇ Burhan	Mugla Sitki Kocman University
KORKMAZ Oya	Mersin University
KUTLUTURK Murat	Cankiri Karatekin University
KURT Unzüle	Canakkale Onsekiz Mart University
KUNDAY Ozlem	Yeditepe University
MARIN Mehmet C.	Kahramanmaraş Sutcu Imam University
MAYA İlknur	Canakkale Onsekiz Mart University
METE Sinan	AksarayUniversity

MURAT Sedat	Canakkale Onsekiz Mart University
MUTLU Esin Can	Yildiz Teknik University
MUFTUOGLU Tamer	Baskent University
NARDALI Sinan	Katip Celebi University
ONCE Gnal	Dokuz Eylul University
ONCUL Mehmet Sadık	Cumhuriyet University
OZCAN Burcu	Firat University
OZDEMIR Yasemin	Sakarya University
OZDEMIRCI Ata	Marmara University
OZER Mehmet Akif	Gazi University
OZER Yunus Emre	Dokuz Eylül University
OZEKICIOGLU Halil	Cumhuriyet University
OZGENOGLU Abdürrahim	Atilim University
OZřAHIN Mehtap	Yalova University
OZTURAN Meltem	Bogazici University
PAKSOY H. Mustafa	Harran University
PAZARCIK Yener	Canakkale Onsekiz Mart University
POLAT K. Ebru	Canakkale Onsekiz Mart University
POLOUCEK Stanislav	Silesian University
SAKARYA Sema	Bogazici University
SAVRUL Mesut	Canakkale Onsekiz Mart University
SEÇKIN HALAÇ Duygu	Yasar University
SEKIN Seval	Ege University
SERINKAN Celaleddin	Pamukkale University
SEVIM řerafettin	Dumlupinar University
SHAHNAZ Ibrahim	University of Southampton
SOYLU Ali	Pamukkale University
řAHIN Mehmet	Anadolu University
řAHIN Levent	Istanbul University
řENER KONUK Dilek	Duzce University
TAN Sabri Sami	Canakkale Onsekiz Mart University
TAřCI Hacı Mehmet	Erciyes University
TAYřIR E. Aygün	Marmara University
TAYřIR K. Nurgül	Istanbul Ticaret University
TEKIN Mahmut	Selcuk University
TUKELTURK AYDIN řle	Trakya University
TURKER Duygu	Yasar University
TOPKAYA Ozgr	Canakkale Onsekiz Mart University
TORUN Mustafa	Canakkale Onsekiz Mart University
TUNALI Halil	Istanbul University
UGUR Suat	Canakkale Onsekiz Mart University
ULUYOL Osman	Adiyaman University
YAMAN Ramazan	Balikesir University
YAVAř Hikmet	Canakkale Onsekiz Mart University

YAVUZ ATAKLI Rüya	Canakkale Onsekiz Mart University
YARAŐIR Sevinç	Pamukkale University
YAZICI Erdinç	Gazi University
YELKIKALAN Nazan	Canakkale Onsekiz Mart University
YERELI Ahmet Burçin	Hacettepe University
YIGIT Yusuf	Canakkale Onsekiz Mart University
YILDIRIM Tansoy Yavuz	Bandirma University
YILDIZ Sebahattin	Kafkas University
YILDIZ Tayfun	Ardahan University
YRR őenay	Yalova University

Journal of

**International Applied Economics and
Administration Research**

Open Access Refereed E-Journal ISSN:2757-5713

Publication Date 25-31 DECEMBER 2023
Volume / Issue 4/2

EDİTÖRDEN

Bilim dünyasının değerli insanları,

Uluslararası Uygulamalı Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2020 yılında yayın hayatına başlamış uluslararası, hakemli e-dergidir. Dergi Haziran ve Aralık ayında olmak üzere yılda iki kez yayınlanmaktadır. Gönderilen yazılar ilk olarak editörler ve yazı kurulunca bilimsel anlatım ve yazım kuralları yönünden incelenir. Daha sonra uygun bulunan yazılar alanında bilimsel çalışmaları ile tanınmış üç ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin kararları doğrultusunda yazı yayınlanır veya yayınlanmaz. Hakemlerin gizli tutulan raporları dergi arşivlerinde beş yıl süreyle tutulur.

Diğer yandan kuruluş aşamasından bu yana emek veren dergi yönetim kurulundaki değerli hocalarımıza, ayrıca gerek yurt içinden gerekse yurtdışından bizleri kırmayarak, danışma, yayın ve hakem kurulunda yer alan ve uzmanlık alanları ile bizlere katkı sağlayan kıymetli hocalarımıza teşekkürlerimizi sunuyoruz. Amacımız akademik hayata katkı sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda yurt içi ve yurtdışında görev yapan akademisyen hocalarımızla birlikte çalışmaktayız. Son olarak Uluslararası Uygulamalı Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi olarak vereceğiniz her türlü destekten dolayı teşekkür eder, saygılarımızı sunarız.

Editors

Associate Professor Burcu KILINÇ SAVRUL (Baş Editör- Makro İktisat ve Politik İktisat Alan Editörü)
Assistant Professor Dr Hasan AZAZİ (Baş Editör- İktisat Tarihi ve Çalışma Ekonomisi Alan Editörü)
Assistant Professor Dr Rüya ATAKLI YAVUZ (Baş Editör- İktisadi Düşünceler Tarihi, Gelişme İktisadi ve Beşeri- İktisadi Coğrafya Alan Editörü)
Professor Meliha ENER (Uluslararası İktisat ve Avrupa Birliği Alan Editörü)
Professor Cüneyt KILIÇ (Mikro İktisat Alan Editörü)
Associate Professor Feyza BALAN (Ekonometri Alan Editörü)
Assistant Professor Dr Mustafa TORUN (Finans Alan Editörü)

**ULUSLARARASI UYGULAMALI EKONOMİ VE
YÖNETİM ARAşTIRMALARI DERGİSİ**

**JOURNAL OF INTERNATIONAL APPLIED ECONOMICS AND
ADMINISTRATION RESEARCH**

**SAHİBİ (Publisher): Dergi Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
İktisat Bölümü Tarafından Yayımlanmaktadır.**

Yayın Türü: Yaygın Süreli Yayın

Yılda İki Kez Yayınlanır: Haziran ve Aralık

Dil: Türkçe ve İngilizce

İletişim: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Biga/ Çanakkale – TÜRKİYE

Tel: +90 286 335 87 40 Dahili No: 1159-1156-1158

Arař.Gör.Gülistan CAN: 1159 Arař.Gör.Doruk DERELİ:1156

Arař.Gör.Bedirhan KALE:1158

Web: <http://uueyad.dergi.comu.edu.tr>

e-mail: uueyadcomu@gmail.com

Dergide yayınlanan yazılarda fikirler yalnızca yazar(lar)ına aittir.

Dergi sahibini, yayıncıyı ve editörleri bağlamaz.

Bu yayında yer alan tüm çalışmalar Turnitin uygulaması aracılığıyla
benzerlik taramasından geçirilmiştir.

YAZI İşLERİ ve İLETİşİM (Assisting Editor)

Gülistan CAN

Doruk DERELİ

Bedirhan KALE

Journal of

**International Applied Economics and
Administration Research**

Open Access Refereed E-Journal ISSN:2757-5713

Publication Date 25-31 DECEMBER 2023
Volume / Issue 4/2

CONTENTS

Uğur TOPÇU

40-49

AÇIKLIK POLİTİKALARI İLE FİNANSAL GELİŞİM ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE İÇİN TODA YAMAMOTO NEDENSELLİK ANALİZİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN OPENNESS POLICIES AND FINANCIAL DEVELOPMENT: TODA YAMAMOTO CAUSALITY ANALYSIS FOR TÜRKİYE

Yağmur AKARSU

50-60

TÜRKİYE'DE CESARETİ KIRILMIŞ İŞGÜCÜNÜN BÖLGESEL VE CİNSİYET AYRIMI BAĞLAMINDA ANALİZİ

ANALYSIS OF DISCOURAGED WORKFORCE IN TURKEY IN THE CONTEXT OF REGIONAL AND GENDER DISCRIMINATION

Uğur TOPÇU & Fuat KIPIRTI

61-71

TÜRKİYE'DE KÜRESELLEŞME VE ÇEVRE KİRLİLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE ZAMAN SERİSİ ANALİZİ

TIME SERIES ANALYSIS ON THE RELATIONSHIP BETWEEN GLOBALIZATION AND ENVIRONMENTAL POLLUTION IN TURKEY

Journal of International

Applied Economics and Administration Research

Open Access Refereed E-Journal

Research Article

Article Arrival : 06/09/2023

Published : 09/10/2023

Reference : Uğur TOPÇU, (2023), "Açıklık Politikaları ile Finansal Gelişim Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Toda Yamamoto Nedensellik Analizi", Journal of International Applied Economics and Administration Research, Vol:4, Issue: 2, pp:40-49.

AÇIKLIK POLİTİKALARI İLE FİNANSAL GELİŞİM ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE İÇİN TODA YAMAMOTO NEDENSELLİK ANALİZİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN OPENNESS POLICIES AND FINANCIAL
DEVELOPMENT: TODA YAMAMOTO CAUSALITY ANALYSIS FOR TÜRKİYE

Uğur TOPÇU*

ÖZ

Çalışmada dışa açıklık ve finansal açıklık politikasının finansal gelişim üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Değişkenler ile ilgili yapılan incelemeler neticesinde uygun analizin Toda Yamamoto Nedensellik Testi olduğu belirlenmiştir. Yapılan testin neticesinde dışa açıklık ile finansal gelişim arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu, finansal açıklıktan finansal gelişime yönelik ise nedensellik ilişkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dışa açıklığın yatırıma dayalı sürdürülebilir finansmanı teşvik etmesi ile finans piyasasında maliyet, risk ve sorunlu kredilerin oranı düşeceğinden, analizin dışa açıklık ile ilgili sonucu beklendiği gibi çıkmıştır. Finansal açıklık ile ilgili analiz sonucumuz ise güven ortamının sağlanması adına devletin düzenleyici ve denetleyici rolleri ile piyasada olması gerektiğini teyit etmektedir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda finansal gelişimin, politika uygulayıcısının reel piyasada varlığının sınırlı kalmasına, finans piyasasında ise düzenleyici ve denetleyici politikalarıyla güven ortamını devamlı sağlamak adına varlığını hissettirmesine bağlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Gelişim, Finansal Açıklık, Dışa açıklık, Toda Yamamoto Nedensellik Testi

Jel Kodu: G10, C20, F41.

ABSTRACT

In this study, the effect of openness and financial openness policy on financial development was analyzed. As a result of the examination of the variables, it was determined that the appropriate analysis was the Toda Yamamoto Causality Test. As a result of the test, it was concluded that there is a bidirectional causality relationship between openness and financial development, and that there is no causality relationship between financial openness and financial development. The result of the analysis regarding openness to foreign trade was as expected, as openness to the outside world encourages investment-based quality financing and the cost, risk and rate of non-performing loans in the financial market will decrease. Our analysis result regarding financial openness confirms that the state should be in the market with regulatory and supervisory roles in order to ensure an environment of trust. In

*Öğr Gör, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gökçeada Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret, Çanakkale, Türkiye, ugurtopcu@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2537-7966.

line with the results obtained, it has been concluded that financial development depends on the policy implementer's limited presence in the real market, and on making its presence felt in the financial market in order to constantly ensure an environment of trust with its regulatory and supervisory policies.

Keywords: Financial Development, Financial Openness, Trade Openness, Toda Yamamoto Causality Test.

Jel Cods: G10, C20, F41.

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1.GİRİŞ

Türkiye’nin 2000-2001 döneminde yaşadığı finansal kriz, finansal yapının reel piyasa için ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Bu krizden çıkmak adına finansal gelişim hedefiyle “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” hazırlanmış ve bu dönemde “4749 Sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun” ve benzeri birçok düzenleme yapılarak “Piyasa Yapıcılığı Sistemi” uygulamaya konulmuştur. (Bayraktar, 2010: 464-466) Bunların yanı sıra Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu vb. birçok bağımsız düzenleme ve denetleme kurumu oluşturularak piyasa kontrol altında tutulmuştur. Yapılan düzenlemelerin neticesinde finansal gelişimin sağlandığı ve finansal gelişim neticesinde hem finansal hem de reel piyasada düzelmenin hızlı gerçekleştiği gözlemlenmiştir. (Kesebir, 2018:9-17) 2007-2008 küresel finans krizinin etkilerinden korunmak amacıyla ise Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından uygulanan para politikaları genellikle etkin sonuçlar vermiş ve fiyat istikrarı hedefine yönelik sonuçlar alınmıştır. Özerk olan para politikası uygulayıcısı tarafından yapılan müdahaleler neticesinde finansal istikrarın sağlanması yönünde önemli başarılar elde edilmiştir. (Serel ve Bayır, 2013: 71-78)

TCMB’nin bağımsızlığının 2015 yılından itibaren ciddi ölçüde azalması, Türkiye finans piyasasını ve finansal kurumları önemli ölçüde etkilemiştir. Bağımsızlığını ciddi oranda kaybeden para otoritesinin varlığı ise bilindiği gibi 2018 yılından itibaren Türkiye’de ekonomik ve finansal dalgalanmaların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Şanlı (2021) tarafından yapılan çalışmada bu dalgalanmaların giderilmesi adına para ve maliye politikalarında objektiflik tesis edilerek finans piyasasında kararlılığın sağlanması ve piyasada güven tesis edilmesi ile sağlanabilecektir.

Yaşanan dalgalanmaların uzun sürmesinin yanı sıra uygulanan politikalardaki istikrarsızlıklar finansal gelişmişlik kavramını tekrar gündeme getirmiştir. Finansal gelişim kavramı yapılan çalışmalarda genellikle finans kurumlarının ve finans piyasalarının derinliği, erişimi, verimliliği ve istikrarı üzerinden tanımlanmaktadır. (Čihák, Demirgüç-Kunt, Feyen ve Levine, 2012: 4) Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından hazırlanan ve ülkelerin finans piyasalarının nispi gelişmişlik sıralamasını ifade eden finansal gelişim endeksi, finans kurumlarının ve finans piyasalarının derinliği, erişimi ve verimliliği kullanılarak hazırlanmaktadır. (Svirydzenka, 2016: 5) Dolayısıyla bir ülkenin finansal yapısına yönelik politikalar uygulanırken birçok farklı dinamik göz önünde bulundurulmalıdır.

Devletin piyasadan çekilmesinin piyasayı etkin hale getireceği tezi ile piyasanın dengeye gelmesi için politika araçlarının etkin kullanılması yoluyla devletin piyasada aktif olması gerektiği tezi, iktisatçıların arasında tarih boyunca tartışma konusu olmuştur. Bu kapsamda çalışmamız ticaretin ve finansal piyasanın serbestleştirilerek dışa açıklık ve finansal açıklığın sağlanmasının finansal gelişime etkisini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda öncelikle finansal gelişme ile açıklık politikası arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarla ilgili literatür taraması yapılacaktır. İkinci ve üçüncü bölümde ise sırasıyla çalışmada kullanılacak analiz ile ilgili metodoloji ve yapılan analize yer verilecektir. Son bölümde ise yapılan analiz neticesinde elde edilen sonuçlar yorumlanacaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Yapılan literatür taraması neticesinde çalışmalarda açıklık politikalarının, finansal gelişim ve/veya ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin araştırıldığı görülmüştür. Bu doğrultuda çalışmanın ana konusu ekonomik büyüme olsa dahi eğer çalışma kapsamında dışa açıklık ve finansal açıklık değişkenlerinin finansal gelişim değişkeni üzerindeki etkisi analiz edildiyse literatür taramamızda bu çalışmalara da yer verilmiştir.

İncelenen çalışmalar, bu çalışmalarda kullanılan ülke/ülke grupları, çalışmaların kapsadığı dönemler, çalışmalarda uygulanan yöntemler ve çalışmaların neticesinde elde edilen sonuçlar aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 1: Literatür Taraması

Makale	Ülke	Dönem	Yöntem	Sonuç
Satyanarayana Murthy, Kumar Patra ve Samantaraya (2014)	Hindistan	1971 - 2012	Johansen Eşbütünleşme Testi Granger Nedensellik Testi	Finansal gelişimden dışa açıklığa doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Rahim ve Abedin (2014)	Malezya	1970 - 2001	Johansen Eşbütünleşme Testi Granger Nedensellik Testi	Dışa açıklığın, finansal gelişimi etkilediği tespit edilmiştir.
Ayad and Belmokaddem (2017)	16 Adet Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkesi	1980 - 2014	Toda Yamamoto, Dolado ve Lutkepohl Granger Nedensellik Testi	Dışa açıklık ile finansal gelişim arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.
Ashraf (2018)	37 Adet Gelişmekte Olan Ülke	2000 - 2012	EKK GMM Sabit Etkiler Modeli Rassal Etkiler Modeli	Dışa açıklığın finansal gelişim üzerinde rolünün etkin olduğu; ancak finansal açıklığın etkisinin sınırlı olduğu tespit edilmiştir.
Çeştepe, Yıldırım ve Özbek (2018)	Türkiye	1999 - 2016	Granger Nedensellik Testi	Dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olmadığı, finansal açıklığın ise ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi bulunduğu tespit edilmiştir.
Ho ve Njindan Iyke (2018)	43 Adet Sahra Altı Afrika Ülkesi	1996 - 2014	Panel Veri Analizi	Uzun dönemde dışa açıklığın finansal gelişimi olumlu etkilediği, kısa vadede ise etkinin anlamlı olmamakla beraber muhtemelen olumsuz olduğu tespit edilmiştir.
Xie, Cai, Sam ve Chang (2018)	Çin	1978 - 2015	Bootstrap ARDL Granger Nedensellik Testi	Dışa açıklık ile finansal gelişim arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Umutlu, Gültekin ve Özkaya (2020)	27 Adet Gelişmekte Olan Ülke	1996 - 2016	Panel Veri Analizi	Finansal açıklık ile dışa açıklığın, finansal gelişim için önemli olduğu tespit edilmiştir.
Bandura ve Dzingirai (2021)	26 Adet Sahra Altı Afrika Ülkesi	1982 - 2016	GMM	Dışa açıklıktan finansal açıklığa ve finansal gelişmeye doğru olumlu etki tespit edilmiştir. Finansal gelişmeye yönelik etkinin sağlamlığının zayıf olduğu belirtilmiştir.

Makale	Ülke	Dönem	Yöntem	Sonuç
Nur (2021)	Türkiye	1997 - 2019	Engle-Granger Testi Phillips-Ouliaris Testi Granger Nedensellik Testi	Finansal gelişme ile finansal açıklık arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan nedensellik testi neticesinde bu iki değişken arasında çift yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Aman, Granville, Mallick ve Nemlioğlu (2022)	35 Adet Gelişmekte Olan Ülke	1975–2014	Dinamik Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM)	Finansal açıklığın istisnalar hariç olmak üzere tek başına yeterli olmadığı, finansal açıklık ile dışa açıklık birleştirildiğinde finansal açıklığın farklı dışa açıklık seviyelerindeki marjinal etkilerinin daha fazla artan faydalı etki gösterdiği tespit edilmiştir.
Caporale, Sova ve Sova (2022)	35 Adet Avrupa Ülkesi	2001 - 2019	ARDL Testi	Orta gelirli ülkelerde dışa açıklığın finansal gelişmeyi uzun vadede olumlu, kısa vadede ise olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Kurumsal finansal yapısı güçlü yüksek gelirli ülkelerde ise kısa vadede olumlu ve anlamlı yönde etkinin söz konusu olduğu görülmüştür.
Ergün Tatar, Konat ve Temiz (2022)	Türkiye	1960 - 2017	Fourier Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	Finansal gelişimden ticaret açıklığa doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Tosunoğlu (2023)	Sanayileşme Kriterine Göre Seçili 10 Ülke	1990 - 2020	Dumitrescu Hurlin Nedensellik Analizi	Finansal gelişimden dışa açıklığa doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Zhu, Zhang ve Zhang (2023)	Seçili 114 adet Ülke	2008 - 2019	Havuzlanmış En Küçük Kareler (EKK) Yöntemi GMM	Daha az düzenlemeye tabi olan piyasalardaki finansal açılmanın, kredi piyasasının genişlemesini hızlandırdığı tespit edilmiştir.

Yapılan tarama neticesinde açıklık değişkenleri ile finansal gelişim değişkeni arasında ilişki ile ilgili literatürde farklı sonuçlara varıldığı tespit edilmiştir. Yakın dönem çalışmalarda genellikle açıklık politikalarının finansal gelişim üzerinde etkisinin olumlu olduğu tespit edilirken, daha geçmiş dönemi ele alan çalışmalarda genellikle açıklık değişkenleri ile finansal gelişim değişkeni arasında ilişki tespit edilemediği veya sınırlı ilişki tespit edildiği görülmüştür.

3. VERİ SETİ VE MODEL

Çalışmamızda Türkiye’de dışa açıklık ile finansal açıklığın finansal gelişmenin üzerindeki etkisi analiz edilecektir. Yapılan literatür taraması neticesinde dışa açıklık değişkeni için genellikle toplam dış ticaret hacminin (ihracat + ithalat) gayrisafi yurtiçi hasılaya (GSYH) oranının, finansal açıklık için ise net yabancı doğrudan yatırım (YDY) hareketleri toplamının (yurtiçine yönelik YDY + yurtdışına yönelik YDY) GSYH’ye oranının kullandığı görüldüğünden çalışmamızda bu veriler kullanılacaktır. Çalışmamızın ana konusu olan finansal gelişim değişkeni için ise finansal gelişim endeksinin kullanılması tercih edilmiştir. (Gövdeli ve Özkan, 2022: 1023; Ergün Tatar, Konat ve Temiz, 2022: 157).

Analizimizde Eviews 12 programı kullanılmıştır. Finansal gelişim (findev) ile dışa açıklık (to) ve finansal açıklık (fo) arasındaki ilişkiyi ifade eden modelimiz aşağıda gösterilmiştir.

$$\text{findev} = f(\text{to}, \text{fo})$$

Yukarıda yer alan fonksiyondan aşağıdaki ekonometrik model türetilenilecektir.

$$\text{findev}_t = \alpha_0 + \alpha_1 \text{to}_t + \alpha_2 \text{fo}_t + e_t$$

Denklemden e_t rassal hata terimini ifade etmektedir.

Çalışmamızda kullanılacak olan veriler toplanması ve analiz edilmesi süreci bilimsel bakış açısına uygun şekilde sistematik ve güvenilir kaynaklara dayandırılarak yapılmıştır. Yapılacak analizde Türkiye'nin 1985-2022 dönemi yıllık verileri kullanılacaktır. Değişkenlerden findev için IMF tarafından hazırlanan finansal gelişim endeksi kullanılmıştır. Değişkenlerden to, "Worldbank World Development Indicators" veri tabanından temin edilmiştir. Son olarak fo değişkeni ise "Worldbank World Development Indicators" veri tabanından temin edilen net YDY girişleri, net YDY çıkışları ve GSYH verileri kullanılarak (net YDY girişleri + net YDY çıkışları / GSYH) formülü ile hesaplanmıştır.

3.1. Metodoloji

Zaman serisi analizinde durağan olmayan zaman serilerinin kullanılması, aslında hiç var olmamasına rağmen güçlü bir sahte nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşılmasına neden olabilir. Bir serinin durağan olması, ortalama, varyans ve otovaryansının zamana bağlı olmaması anlamına gelir. Bu durum için birim kök olmadığı ifadesi kullanılır. Tam tersi durumda yani seri durağan değilse, bu seride birim kök bulunduğu söylenebilecektir. Uygulanacak zaman serisi analizinin belirlenmesinde bu nedenle öncelikle değişkenlerin durağanlık düzeylerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda öncelikle durağanlık seviyelerinin belirlenmesi amacıyla her bir değişkene Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi uygulanacak ve bilgi kriteri olarak ise Akaike Bilgi Kriteri (AIC) seçilecektir.

Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik testi, bir değişkenin zaman içerisindeki değişiminin başka değişken veya değişkenlerden etkilenip etkilenmediği sınıma yöneliktir. Granger Nedensellik Testi'nin uygulanabilmesi için tüm değişkenlerin aynı düzeyde durağan olması gerekmektedir. Değişkenlerin aynı düzeyde durağan olmaması durumunda Granger Nedensellik Testi'ne alternatif olarak Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilmiş Toda Yamamoto Nedensellik Testi kullanılabilir. VAR modelini temel alan ve nedensellik ilişkisini Wald Testini kullanarak sınavan Toda Yamamoto Nedensellik Testi, değişkenlerin eşbütünleşme derecelerinin ve durağanlık seviyelerinin farklı olması durumunda da uygulanabilmektedir.

Toda Yamamoto Nedensellik Testi'nin uygulanması için uygun gecikme uzunluğunun (k), maksimum bütünleşme derecesinden ($d_{\max}$) büyük olması gerekmektedir. Bu ön koşulunun sağlanması durumunda elde edilen sonuçlar kullanılarak VAR ($k + d_{\max}$) model tahmini yapılabilir. ($k + d_{\max}$) dönem gecikmeli VAR modeli ile kurulan model aşağıda gösterilmiştir.

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} \alpha_{2j} Y_{t-j} + \sum_{i=1}^k \beta_1 X_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} \beta_2 X_{t-j} + \varepsilon_{it}$$

$$X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^k \gamma_{1i} Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} \gamma_{2j} Y_{t-j} + \sum_{i=1}^k \beta_1 X_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} \beta_2 X_{t-j} + \varepsilon_{it}$$

Yukarıdaki birinci denklemde Wald Testi ile β_1 ve β_2 katsayılarının sıfıra eşit olup olmadığı konusunda sınamaya yapılacaktır. Eğer bu iki katsayı sıfıra eşit ($\beta_1 = \beta_2 = 0$) ise bu durumda X değişkeninden Y değişkenine doğru bir nedensellik olmadığı sonucuna varılacaktır. Anlatılanlar doğrultusunda birinci denklem için analizin temel hipotezi ile alternatif hipotezi aşağıdaki gibi gösterilebilir.

H_0 : Y değişkeninden X değişkenine doğru nedensellik ilişkisi yoktur.

H_1 : Y değişkeninden X değişkenine doğru nedensellik ilişkisi vardır.

Aynı şekilde yukarıdaki ikinci denklem için yapılan Wald Testi ile γ_1 ve γ_2 katsayılarının sıfıra eşit olup olmadığı sınanacak ve bu sefer de eğer bu iki katsayı sıfıra eşit ($\gamma_1 = \gamma_2 = 0$) ise Y değişkeninden X değişkenine doğru bir nedensellik olmadığı sonucuna varılacaktır.

3.2.Analiz

Çalışmamızda yer verilen değişkenlerin durağanlık seviyelerinin tespit edilmesi amacıyla uygulanan ADF test sonuçları aşağıda yer alan tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2:Değişkenlerin Genişletilmiş Dickey Fuller Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Düzy			Birinci Seviye		
	Sabitsiz	Sabitli	Trendli Sabitli	Sabitsiz	Sabitli	Trendli Sabitli
fıdev	1,551804	-2,401842	-3,242110***	-6,031065	-6,726944	-6,903810
fo	-0,815293	-2,118739	-2,880739	-5,778238*	-5,731271	-5,654210
to	1,582432	0,281709	-1,947659	-4,904806*	-5,158352	-5,314994
Kritik Değerler						
%1	-2,628961	-3,621023	-4,226815	-2,630762	-3,626784	-4,234972
%5	-1,950117	-2,943427	-3,536601	-1,950394	-2,945842	-3,540328
%10	-1,611339	-2,610263	-3,200320	-1,611202	-2,611531	-3,202445

Not: *, **, *** işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 önem seviyesinde durağan olduğunu ifade etmektedir.

Uygulanan birim kök testi sonucunda bağımlı değişken fdi'nin düzeyde durağan olduğu, bağımsız değişkenler to ve fo'nun ise birinci dereceden farkları alınması neticesinde durağan hale geldiği görülmektedir. Değişkenlerimizin durağanlık seviyelerinin farklı olması nedeniyle Granger Nedensellik Testi uygulanamayacak, gerekli koşulların sağlanması durumunda Toda Yamamoto Nedensellik Testi ile analiz gerçekleştirilecektir.

Toda Yamamoto Nedensellik Testi'nin uygulanması için uygun gecikme uzunluğunun (k) ve maksimum bütünleşme derecesinin (d_{max}) belirlenmesi gerekmektedir. Uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi için uygulanan VAR analizi sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3:Değişkenlerin Uygun Gecikme Uzunluğu Tahmin Sonuçları

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-281,0954	NA	2.253,946	16,23402	16,36734	16,28004
1	-207,6931	130,0270	57,01227	17,55389	13,08715*	12,73797
2	-193,8954	22,07624*	43,92578*	12,27974*	13,21295	12,60188*
3	-188,9818	7,019484	57,32213	12,51324	13,84640	12,97345

Tabloda görüldüğü üzere uygun gecikme uzunluğu genel olarak 2 dönem çıkmıştır. Ayrıca yapılan birim kök testlerinde kullanılan Akaike Bilgi Kriteri (AIC) ile elde edilen sonucun genel sonucu teyit etmesi nedeniyle uygun gecikme uzunluğunun (k) 2 dönem olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Maksimum bütünleşme derecesinin (d_{max}) tespit edilmesi amacıyla Tablo 1'de yer alan birim kök testi sonuçlarının özet tablosu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 4:Değişkenlerin Durağanlık Seviyeleri

Değişken	Durağanlık Seviyesi
findev	I(0)
fo	I(1)
to	I(1)

Tabloda en yüksek durağanlık seviyesinin 1. düzeyde olması sebebiyle maksimum bütünleşme derecesi (d_{max}) 1 olarak belirlenmiştir. $k > d_{max}$ ($2 > 1$) koşulunun sağlanması nedeniyle Toda Yamamoto Nedensellik Testi uygulanabilecektir. Bu testin uygulanması için serilerin aynı düzeyde durağan olması şartı bulunmaması sebebiyle herhangi bir serinin farkı alınması gerekmeyecektir. Böylelikle seriler eksiksiz kullanılarak bilgi kaybı yaşanmayacaktır. Elde edilen sonuçlar kullanılarak yapılan VAR ($k + d_{max}$) = VAR (3) model tahmini sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 5:Toda Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Olasılık Değeri	H ₀	Sonuç
fo -> fdi	0.7285	Reddedilemez.	Nedensellik yoktur.
to -> fdi	0,0804***	Reddedilir.	Nedensellik vardır.
fdi -> fo	0,0000*	Reddedilir.	Nedensellik vardır.
fdi -> to	0,0463**	Reddedilir.	Nedensellik vardır.

Not: *, **, *** işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 önem seviyesinde hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

Toda Yamamoto Nedensellik Testi temel hipotezinde “birinci değişkenden ikinci değişkene doğru nedensellik ilişkisi yoktur” hipotezi sınanmaktadır. Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçların incelenmesi neticesinde finansal açıklık değişkeninden finansal gelişim değişkenine yönelik nedensellik ilişkisi bulunmadığı tespit edilmiştir. Dışa açıklık ile finansal gelişim arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi ve finansal gelişim değişkeninden finansal açıklık değişkenine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Finansal piyasaların gelişmesinin dış ticaret ve yabancı doğrudan yatırımı teşvik etmesi beklenen bir durumdur. Bu doğrultuda finansal gelişim değişkeninden dışa açıklık ve finansal açıklık değişkenlerine doğru nedensellik ilişkisi anlamlıdır. Ticari açıklıktan, finansal gelişime doğru nedensellik ilişkisi ise uluslararası piyasadaki gelişimin sürdürülebilir finansman talebini arttıracak olması nedeniyle tutarlıdır. Finansal açıklıktan, finansal gelişime doğru nedensellik ilişkisinin olmaması ise finans piyasasında güven ortamının devamlı tesis edilmesi için Türkiye’de finans piyasasında devletin daha korumacı olması gerektiğini işaret etmektedir.

Çalışmamızın başında yaptığımız literatür taramasında yapılan analizlerde elde edilen sonuçlar ile analizimiz neticesinde elde edilen sonuçlar karşılaştırıldığında Rahim ve Abedin (2014), Umutlu, Gültekin ve Özkaya (2020), Zhu, Zhang ve Zhang (2023) tarafından yapılan çalışmalar ile benzer sonuçlar, Ashraf (2018), Xie, Cai, Sam ve Chang (2018) ve Aman, Granville, Mallick, ve Nemlioğlu (2022) tarafından yapılan çalışmalar ile aynı sonuçlar elde edildiği görülmüştür.

SONUÇ

Liberal düşüncenin finansal gelişme ile ilgili genel varsayımı uluslararası ticarete ve finansal piyasada açıklığın finansal gelişmeyi kendiliğinden sağlayacağı yönündedir. Çalışmamızda açıklık politikasının finansal gelişme üzerinde etkisi bu kapsamda Toda Yamamoto Nedensellik Testi ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde dışa açıklık ile finansal gelişme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Finansal açıklıktan finansal gelişme yönünde ise herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir.

Dışa açıklık ile finansal gelişme arasındaki çift yönlü ilişki çıkması liberal görüş ile tutarlı çıkmaktadır. Adam Smith'in ticaretin sıfır toplamı bir oyun olmadığı yönündeki tezi, bu sonucu desteklemektedir. Dışa açıklık neticesinde daha fazla ticaretin olması ve ticaret hacminin büyümesi beklenen bir durumdur. Ticaret hacminin büyümesi ise yatırıma dayalı sürdürülebilir finansman talebini beraberinde getirecektir. Bu doğrultuda ticaret hacminde yaşanan büyüme, finans sektörü tarafından sağlanan finansmanların hacmini artırarak hem maliyetlerin düşmesine hem de kârlılığın artmasını sağlayacaktır. Khemraj ve Sukrishnalall (2009) tarafından çalışma, ekonominin hacminin büyümesinin ödenmeyen kredi hacmi ile ters orantılı olduğunu göstermekte ve dışa açıklık ile finansal gelişme arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığına destek olmaktadır. Sonuç olarak dışa açıklığın finansman hacmini artırarak, maliyet ve riski azalttığı ve böylelikle finans piyasasının ve finans kurumlarının derinleşmesini ve gelişmesini sağladığı söylenebilecektir.

Finansal açıklığın etkisinin dışa açıklığa göre farklı olması, Türkiye'nin 21. yüzyılda yaşadığı finans krizler ile tutarlıdır. Finansal açıklığın olması piyasada düzenleme ve denetlemenin hafifletilmesi nedeniyle yabancı doğrudan yatırım hareketliliğinin kolaylıkla gerçekleşebildiği anlamına gelmektedir. 2000-2001 krizinin oldukça ağır bir finans krizi olmasına rağmen Türkiye'nin bu krizden oldukça hızlı çıkması yapılan düzenlemelerden kaynaklandığına çalışmamızın başında değinmiştik. Başta sermaye, bankacılık ve benzeri piyasaların bağımsız kurumlarla denetim altına alınması, TCMB'nin özleştirilmesi ve bu yolla para politikasının siyasi çıkarlar göz önünde bulundurulmaksızın uygulanması bu düzenlemelere önemli örneklerdir. Dolayısıyla finans piyasasında denetleme ve düzenlemeler sayesinde sağlanan güven ortamı finans kurumlarının karşılaştıkları risklerin azalmasına ve maliyetlerin azalmasına yol açabilecektir. Para otoritesi yeterince bağımsız olmayan Türkiye'nin finans piyasasının henüz yeterince gelişmiş olmamasının bu durumun temel sebebi olabileceği düşünülmektedir. Ashraf (2018) tarafından gelişmekte olan 37 ülkenin 287 adet önemli bankasının 2000-2012 dönemi verileri kullanılarak yapılan çalışmada elde edilen sonuçlar tezimizi desteklemektedir.

Finansal gelişmenin ülkenin uyguladığı para politikasına, ülkenin finans piyasasına ve finans kurumlarına güven duyulmasını sağlayacağı beklenen bir durumdur. Politikaların piyasada etkin sonuçlar sağlaması ve yabancı yatırımcının ülkeye yönlendirilmek istendiğinde uygulanan politikanın etkin sonuçlar vermesi bu açıdan önemlidir. Çalışmamızdan elde edilen sonuçlar, politika uygulayıcının dışa açıklığın sağlanması adına bu piyasaya etkin politikalar izleyerek açıklığı desteklemesi, diğer bir deyişle uluslararası ticaret piyasasında engelleyici düzenleme yapmaktan imtina etmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Tam tersine finansal piyasanın etkin çalışması adına düzenleyici ve denetleyici faaliyetlerin artırılması ve piyasada güven ortamının tesis edilerek aktörlerin karşılaşması muhtemelen riskleri minimize etmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aman, Z., Granville, B., Mallick, S. K. ve Nemlioğlu, İ. (2021). Does Greater Financial Openness Promote External Competitiveness in Emerging Markets? The Role of Institutional Quality. *International Journal of Finance & Economics*, 29(1), 486-510. <https://doi.org/10.1002/ijfe.2695>
- Ashraf, B. N. (2018). Do Trade and Financial Openness Matter for Financial Development? Bank-Level Evidence from Emerging Market Economies. *Research in International Business and Finance*, 44, 434-458
- Ayad, H. ve Belmokaddem, M. (2017). Financial Development, Trade Openness and Economic Growth in MENA Countries: TYDL Panel Causality Approach. *Theoretical and Applied Economics*, 1(1610), 233-246.
- Bandura, W. N. ve Dzingirai, C. (2019). Financial Development and Economic Growth in Sub-Saharan Africa: The Role of Institutions. *PSL Quarterly Review, Economia Civile*, 72(291), 315-334.

- Bayraktar, Y. (2010). Kasım 2000-Şubat 2001 Krizi Sonrasında Alınan Önlemlerin Borç Kompozisyonuna Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 463-480.
- Caporale, G. M., Sova, A. D. ve Sova, R. (2022). The Short-Run and Long-Run Effects of Trade Openness on Financial Development: Some Panel Evidence for Europe. *International Journal of Finance & Economics* 2023(28), 3891-3901. <http://doi.org/10.1002/ijfe.2626>
- Çeştepe, H., Yıldırım, E. ve Özbek, Z. (2018). Ticari ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye'ye İlişkin Ampirik Kanıtlar. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(4), 1-17. <https://doi.org/10.11616/asbed.v18i41997.505885>
- Čihák, M, Demirgüç-Kunt, A., Feyen, E. ve Levine, R. (2012). Benchmarking Financial Development Around the World. *World Bank Policy Research Working Paper*, 6175, 1-56.
- Ergün Tatar, H., Konat, G. ve Temiz, M. (2022). The Relationship between Financial Development, Trade Openness and Economic Growth in Turkey: Evidence from Fourier Tests. *Statistika*, 102(2). 153-167. <https://doi.org/10.54694/stat.2021.46>
- Gövdeli, T. ve Özkan T. (2022). Financial Openness, Trade Openness and Economic Growth: An Empirical Application on Turkey. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1019-1028.
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods. *Econometrica*, 37, 424-438.
- Ho, S. ve Njindan Iyke, B. (2018). Short- and Long-term Impact of Trade Openness on Financial Development in Sub-Saharan Africa. *MPRA Paper 84272*, 1-28.
- Kesebir, M. (2018). Türkiye’de 2001 Krizi Sonrası Bankacılık Sektörünün Durumu, Yapısal Reformlar ile Son Yıllardaki Gelişmeler. *Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 3(2), 1-19.
- Khemraj, T. ve Pasha, S. (2009). The determinants of non-performing loans: an econometric case study of Guyana. *Munich Personal RePEc Archive*, 1-25.
- Nur, T. (2021). Finansal Açıklık, Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 627-645.
- Rahim, N. H. A. ve Abedin, N. F. Z. (2014). Trade Liberalisation, Financial Development and Growth in Malaysia. *International Proceedings of Economics Development & Research*, 74, 38-42.
- Satyanarayana Murthy, D., Kumar Patra, S. ve Samantaraya, A. (2014). Trade Openness, Financial Development Index and Economic Growth: Evidence from India (1971-2012). *Journal of Financial Economic Policy*, 6(4), 362-375. <https://doi.org/10.1108/JFEP-10-2013-0056>
- Serel, A ve Bayır, M. (2013). 2008 Finansal Krizinde Para Politikası Uygulamaları: Türkiye Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 19, 59-82. <http://dx.doi.org/10.11611/JMER34>
- Svirydzenka, K. (2016). Introducing a New Broad-based Index of Financial Development. *IMF Working Papers*, WP/16/5, 1-42.
- Şanlı, O. (2021). Türkiye’de 1994, 2001 ve 2018-2021 Kur Krizlerinin Yeni Nesil Kriz Teorileri Çerçevesinde İncelenmesi. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 117-158. <https://doi.org/10.53839/aifd.988000>
- Toda, H. Y. ve Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes. *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250.
- Tosunoğlu, B. T. (2023). Ticaret Açıklığı, Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Yeni Sanayileşen Ülkeler. *Business & Management Studies: An International Journal*, 11(2), 532–540. <https://doi.org/10.15295/bmij.v11i2.2229>
- Umutlu, M., Gültekin, M. ve Özkaya, H. (2020). Financial Openness and Financial Development: Evidence from Emerging Countries. *Istanbul Business Research*, 49(2), 316-338. <http://doi.org/10.26650/ibr.2020.49.0040>

Xie, H., Cai, Y., Sam, C. Y. ve Chang, T. (2018). Revisit Financial Development, Trade Openness and Economic Growth Nexus in China Using a New Developed Bootstrap ARDL Test. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, 52(4), 131-144. <https://doi.org/10.24818/18423264/52.4.18.09>

Zhu, C., Zhang, F. ve Zhang, Y. (2023). Revisiting Financial Opening and Financial Development: A Regulation Heterogeneity Perspective. *Economic Analysis and Policy*, 80, 181-197. doi.org/10.21203/rs.3.rs-2851532/v1

KATKI ORANI	AÇIKLAMA	KATKIDA BULUNANLAR
Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	Uğur TOPÇU
Tasarım / Design	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	Uğur TOPÇU
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and Processing	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizing and reporting data	Uğur TOPÇU
Tartışma ve Yorum / Discussion and Interpretation	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	Uğur TOPÇU
Literatür Taraması / Literature Review	Çalışma için gerekli literatürü taramak / Review the literature required for the study	Uğur TOPÇU
CONTRIBUTION RATE	EXPLANATION	CONTRIBUTORS

Journal of International

Applied Economics and Administration Research

Open Access Refereed E-Journal

Research Article

Article Arrival : 17/10/2023

Published : 21/11/2023

Reference : Yağmur AKARSU, (2023), "Türkiye'de Cesareti Kırılmış İşgücünün Bölgesel ve Cinsiyet Ayrımı Bağlamında Analizi", Journal of International Applied Economics and Administration Research, Vol:4, Issue: 2, pp:50-60.

TÜRKİYE'DE CESARETİ KIRILMIŞ İŞGÜCÜNÜN BÖLGESEL VE CİNSİYET AYRIMI BAĞLAMINDA ANALİZİ

ANALYSIS OF DISCOURAGED WORKFORCE IN TURKEY IN THE CONTEXT OF REGIONAL AND GENDER DISCRIMINATION

Yağmur AKARSU *

ÖZ

Ekonomik kalkınmanın ve büyümenin en temel göstergeleri arasında işgücüne katılım oranları yer almaktadır. Ülkelerin temel problemleri arasında yer alan işsizlik gerek ortaya çıkış nedenlerine göre gerek doğurduğu sosyal politik ve ekonomik sonuçlar nedeniyle önem arz etmektedir. Bireylerin ekonomi durgunken cesaretleri kırılır ve daha az iş arama eğilimine girerler. Bunun nedeni olarak, işçilerin iş bulma şanslarının azaldığına inanılmaktadır. Ayrıca iş bulma imkanı düşüktür ve iş aramanın ekonomik ve psikolojik maliyetleri daha yüksektir. İşgücü arzının iş çevrimlerine göre değişiklik gösterdiğinin gözlemlenmesi cesareti kırılmış işçi kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çalışma cesareti kırılmış iş gücünün Türkiye'deki görünümü bölgesel ve cinsiyet bağlamında incelemek amacıyla yapılmıştır. Sonuç olarak, cesareti kırılmış işçi sayısını azaltacak politikaların belirlenmesi bu bağlamda önem arz etmektedir. Bu tür politikalar piyasa katılımcılarının davranışlarını etkileyecektir. Eğer verimlilik yoğunluğu artan bir fonksiyon ise, sosyal yardım ödemesindeki bir düşüş cesareti kırılmış işçi sayısını azaltacak ve piyasaya katılan işverenlerin sayısı artacaktır. Cesareti kırılmış işgücünün azaltılması amacıyla gerekli politikalar düzenlenmeli, devlet, ilgili kurumlar, sendikalar, işçi kurumları gereken özeni daha fazla göstermelidir.

Anahtar Kelimeler: Cesareti kırılmış işgücü, İşsizlik, Türkiye.

Jel Kodu: J21, O18, E0.

ABSTRACT

Labor force participation rates are among the most basic indicators of economic development and growth. Unemployment, which is one of the main problems of countries, is important due to the reasons for its emergence and its social, political and economic consequences. When the economy is in recession, individuals become discouraged and tend to look for work less. This is because workers believe that their chances of finding a job are diminishing. Moreover, the chances of finding a job are so low that the economic and psychological costs of looking for a job are higher. The observation that labor supply varies across business cycles

*Öğr.Gör.Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gökçeada Meslek Yüksekokulu, Yönetim Ve Organizasyon, İşletme Yönetimi, Çanakkale, Türkiye, yagmurakarsu@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4415-0997.

has led to the emergence of the concept of discouraged workers. This study aims to examine the discouraged labor force in Turkey in a regional and gender context. As a result, it is important in this context to identify policies to reduce the number of discouraged workers. Such policies will affect the behavior of market participants. If productivity intensity is an increasing function, a reduction in the social assistance payment will reduce the number of discouraged workers and the number of employers participating in the market will increase. In order to reduce the discouraged labor force, necessary policies should be formulated and the government, relevant institutions, trade unions and labor organizations should pay more attention.

Keywords: Discouraged labor force, Unemployment, Turkey.

Jel Cods: J21, O18, E0.

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1.GİRİŞ

Ekonomik büyümenin temel şartı olarak kabul edilen üretim faktörlerinin etkin ve verimli bir biçimde kullanılması başta emeğin doğru kullanılması ile mümkündür. Bir ekonomide iş gücüne katılım ekonomik, sosyal ve iktisadi anlamda kalkınmanın göstergesidir. Bireylerin iş gücüne katılımını etkileyen en önemli faktörlerden birisi tabi ki eğitimidir. Kent ve kırdaki yaşayan bireylere göre eğitim durumları iş gücüne katılmayı etkilemektedir. Bunun yanı sıra bir diğer değişken medeni durumdur. Bu değişken de bölgesel farklılıklar gösterebilmektedir. İş gücüne katılımı etkileyen diğer faktörler ise yaş, hane halkı geliri, hane halkı sayısı, kişilerin günlük durumları gibi faktörlerdir.

Ekonomik kalkınmanın ve büyümenin en temel göstergeleri arasında işgücüne katılım oranları yer almaktadır. Ülkelerin temel problemleri arasında yer alan işsizlik gerek ortaya çıkış nedenlerine göre gerek doğurduğu sosyal politik ve ekonomik sonuçlar nedeniyle önem arz etmektedir. İşsizlik kavramının ilişkilendirildiği birçok makro değişken ekonomi politikalarından ziyade başka birçok politika aracının da çıkış noktası olabilir (Küçükkaya, 2019).

İşgücü piyasasındaki kadın ve erkeklerin işgücüne katılım oranlarının değişiklik göstermesi özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından önem arz etmektedir. Kadınların işgücüne katılım oranları erkeklere nazaran daha düşüktür. Bu durum da gelir dağılımındaki adaletsizliğin artmasına sebep olmaktadır. Ayrıca, ülkenin ekonomik anlamda ilerlemesine de olumsuz katkı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra işgücü piyasasında yer alan kadınlar ile erkekler arasındaki ücret farklılıkları da göze çarpmaktadır. Bu çalışma gelişmekte olan ülke konumundaki Türkiye için cesareti kırılmış işgücünün bölgesel ve cinsiyet bağlamında işgücü istatistiklerini ortaya koymak amacı ile yapılmıştır.

2.AYRIMCILIKTAN CESARETİ KIRILMIŞ İŞGÜCÜNE GİDEN YOLLAR

İşçi hareketleri işsizliğin dinamiklerini belirlemektedir. İşçiler de ekonomide işsizlik, istihdam ve işgücüne dahil olmama gibi durumların içerisinde hareket etmektedir. Tabi ki bu durumlar da işgücü piyasasını belirlemektedir (Kakinaka, Miyamoto, 2011).

İşgücüne katılım oranlarının istihdamda talep kaynaklı bir düşüşe neden olduğu bilinmektedir. İstihdam olanaklarının kötüleşmesi sonucunda, işgücünden ayrılan ücretlerin düşeceği ya da iş aramanın daha maliyetli olacağı beklentisiyle işgücüne girmekten kaçınan işçiler cesareti kırılmış işçi sınıfına girmektedir. İlk olarak Clarence Long'un çalışmalarında ortaya atılan cesareti kırılmış işçi kavramı yani, ikincil işçi gruplarının iş döngüsüyle birlikte işgücüne girip çıkma eğiliminde olduğu, ekonominin normal olduğu dönemler iş ararken durgunluk dönemlerinde iş aramaktan vazgeçtiği düşüncesi ampirik olarak ikna edici bir şekilde ortaya konmasının oldukça zor olduğunu kanıtlamıştır. Bu kavramın çalışma ekonomisinde çok uzun bir geçmişi vardır. Örneğin, Ehrenberg ve Smith (1988) işgücüne katılacak olan bireylerin ekonominin durgunluk dönemlerinde cesaretlerinin kırıldığını ve işgücü piyasasının dışında kalma eğiliminde olduklarını ileri sürmüştür (Cain, 1966; Lunberg, 1985; , Ehrenberg ve Smith, 1988; Benati, 2001; Evans, 2018).

Cesareti kırılmış işçi etkisi işsizlik ve işgücüne katılım arasındaki negatif yönlü etkiyi göstermektedir. İşsizlikteki bir artış aktif olarak iş aramanın maliyetlerini arttıkça ve faydaları azaldıkça bireyleri iş aramaktan caydıracaktır (Cahuc, Zylberberg, 2004). İşsizliğin sonucu olarak bireylerin cesaretlerinin

kırılması nedeniyle piyasadan çekilmeleri konusunda da yaygın bir fikir birliği mevcuttur. İş bulmayı umut eden bireylerin aktif olarak iş bulma arayışına gireceği varsayılmaktadır. Fakat iş bulma olasılığını düşük gören bir birey ise boş yere emek ve zaman kaybetmek istememektedir ve bu nedenle de kısa bir süre iş aradıktan sonra iş aramayı bırakmaktadır (Schweitzer ve Smith, 1974).

Bireylerin ekonomi durgunken cesaretleri kırılır ve daha az iş arama eğilimine girerler. Bunun nedeni olarak, işçilerin iş bulma şanslarının azaldığına inanmalarıdır. Ayrıca iş bulma imkanı o kadar düşüktür ki bunun yanı sıra iş aramanın ekonomik ve psikolojik maliyetleri daha yüksektir. İşgücü arzının iş çevrimlerine göre değişiklik gösterdiğinin gözlemlenmesi cesareti kırılmış işçi kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Cesareti kırılmış bir çalışan, mevcut iş döngüsü koşulları altında iş aramayan, ancak kabul edilebilir bir iş bulma şansı yeterince yüksek olsaydı iş aramaya devam edecek olan kişidir. Tabi ki bu kişiler belli bir zaman sonunda iş bulamayacaklarına inandıklarından dolayı vazgeçmiş kesim olarak karşımıza çıkmaktadır (Dagsvik vd. 2012; Renaut, 2020). Cesareti kırılmış işgücü oranlarındaki artış sosyal psikolojik ve ekonomik adaletsizliğin daha fazla ortaya çıkmasına neden olarak bireyler arasındaki çatışmaları çoğaltabilir. Bu kişiler aynı zamanda ülkenin potansiyel işgücü arzının bir bileşenini oluşturmaktadır (Finegan, 1981).

İşsizlik sürelerinin artması bireyleri ruhsal ve psikolojik açıdan olumsuz etkilemektedir. Özellikle birikimlerin azalmaya başlaması ile birlikte bireyler daha fazla umutlarını yitirmektedirler. İş aramanın vermiş olduğu başarısızlıkla birlikte birleşen finansal baskılar bireyleri zamanla daha fazla mutsuz etmektedir (Paul, Moster, 2009). Cesareti kırılmış işçiler aslında işgücüne bir anlamda bağlılık göstermişlerdir. Çünkü bu bireyler 12 ay boyunca iş aramış ancak son 4 hafta boyunca bazı nedenlerden dolayı iş aramayı bırakmışlardır fakat yine de işi istemektedirler ve iş için hazırdırlar (Heslin vd., 2012; Burdziak, 2016).

Gerek azalan iş fırsatlarından gerekse iş arama sonucunda elde edilecek kazancın boş zaman değerinin altına düştüğü zamanlarda bireyler işgücünden ayrılma eğilimine girebilirler ve bu durumda da aile gelirlerinde bir azalma olacağından dolayı hane halkının diğer üyeleri gelir arayışı içerisine girmektedir. İşgücüne katılması beklenen bireyler ekonomideki bir durgunluk döneminde cesaretlerinin kırılıyor ve işgücü piyasasının dışında kalıyorlar. İşgücü piyasasının dışında kalan bireyler için iş aramanın beklenen getirisi de fazlasıyla düşük olacaktır. Bu durumda bireyler iş aramaktan vazgeçeceklerdir. Çünkü evde vakit geçirmek bu bireylere göre iş aramaktan daha verimlidir (Blundell vd. 1998). Fakat, cesareti kırılan işçilerin piyasada oluşturmuş oldukları boşluklar kalıcı değildir. Çünkü bireyler kalıcı olarak kendilerini cesaretsizliğe sürüklememektedir. Sonuç olarak, aktif olarak iş aramasalar bile ekonomideki daralmanın geçici olduğunu bilirler. Bu nedenle de aktif olarak iş aramamakla birlikte pasif olarak iş arayabilirler. Yani, piyasayı takip edebilirler, iş ilanlarına bakabilirler, güncel ekonomi haberlerini takip edebilirler, ev, dost ve akrabaları ile konuşup tartışabilirler (Mccafferty, 1980; Stephens, 2002).

Cesareti kırılmış işçi hipotezinin geçerli olduğu ekonomilerde işsizlik oranları ile işgücü arasında negatif yönlü ilişki olması beklenir. Yani işsizliğin azalması durumunda işgücüne katılım oranı artacak, işsizliğin artması sonucunda ise işgücüne katılım oranı düşecektir. Önceden işgücü piyasasında olan bireyler ekonominin durulması ile birlikte iş bulma şanslarının kalmadıklarına inandıklarından dolayı işgücü piyasasından çekilirler ve bu durumda da hesaplanan işsizlik oranının gerçek işsizlik oranından daha düşük olduğu öne sürülmektedir (Lee ve Parasnis, 2014; Türk ve Ak, 2019)

Cesareti kırılmış bireylerin ekonomide kendilerine genelde kişisel nedenlerden dolayı iş bulamadıkları varsayılmaktadır. Bu nedenler arasında, eğitim ve beceri eksiklikleri, işverenlerin bireylerin çok genç ya da çok yaşlı olduklarını düşünmesi, ırk ayrımcılığı sayılabilir (Rosenblum, 1974). Bir bireyin cesareti kırılmış işçi kategorisine girmesi için belirli koşullar vardır. Bunlar; iş aramayı denemiş ancak iş bulamamış olması, kendi iş alanında ya da kendi bölgesinde aradığı işi bulamaması, gerekli eğitim, deneyim ve beceriden yoksun olması, işverenlerin bireyin çok yaşlı ya da çok genç olduğunu düşünmesi ve iş bulmadaki diğer kişisel nedenlerdir (Flaim, 1973).

Cesareti kırılmış işçi verileri, genellikle devlet istatistik kurumları tarafından hane halkı veya işgücü anketleri kapsamında toplanmakta ve herhangi bir işte çalışmak isteyen ancak iş aramaktan vazgeçmiş olanlar olarak tanımlanmaktadır. Bu bireyler, işgücüne marjinal olarak bağlı olanların bir kategorisini oluşturur ve bireyler özellikle çalışmak istediklerini ifade ettikleri için, işgücüne geri dönebilecek önemli bir işgücü arzı kaynağını temsil ederler (O'Brien, 2011).

Şekil 1 kişilerin farklı nedenlerden dolayı piyasada cesaretlerinin kırılabileceğini göstermektedir. Bu durum farklı önermelerle açıklanabilmektedir;

- Önerme 1: Damgalanmış azınlıklar işyerlerinde erişim ve muamele ayrımcılığına ne kadar çok maruz kalırlarsa, ister istemez cesareti kırılmış bireyler haline geleceklerdir.
- Önerme 2: Damgalanmış azınlıklar erişim ve muamele ayrımcılığına ne kadar çok maruz kalırlarsa, iş aramadaki öz yeterlilikleri o kadar düşük olacaktır.
- Önerme 3: bireylerin iş arama öz yeterlilik düzeyleri ne kadar düşükse ya da yüksekse, damgalanmış azınlıkların cesareti kırılmış çalışanlar haline gelme olasılığı o kadar yüksek ya da düşük olacaktır.
- Önerme 4: bireylerdeki düşük iş arama öz yeterliliği, ayrımcılıklar ile azınlıkların cesareti kırılmış işçiler haline gelmesi arasındaki ilişkiye aracılık etmektedir
- Önerme 5: Erişim ve tedavi ayrımcılığı, damgalanmış azınlık bireylerinin iş arama sonuçlarını olumsuz yönde etkimektedir.
- Önerme 6: Damgalanmış azınlıklar ne kadar çok ayrımcılığa maruz kalırlarsa, çocuklarına azınlık sosyalleşmesi sağlama olasılıkları o kadar artacaktır.
- Önerme 7: Damgalanmış bireyler ne kadar çok azınlık sosyalleşmesi yaşarsa, (damgalanmış) bir azınlık kimliği oluşturma olasılıkları o kadar artacaktır.
- Önerme 8: (Damgalanmış) azınlık kimliği, damgalanmış azınlık, rol model iş arama sonuçları ve odak bireyin iş arama öz yeterliliği arasındaki ilişkiyi düzenler; öyle ki odak bireyin azınlık kimliği ne kadar yüksekse, damgalanmış azınlık rol modelinin iş arama sonuçlarının iş arama öz yeterlilik düzeyine etkisi o kadar büyük olacaktır.
- Önerme 9: Damgalanmış azınlıklar ne kadar çok ayrımcılığa maruz kalırlarsa, öğrenilmiş çaresizlik sergileme olasılıkları da o kadar artacaktır.
- Önerme 10: Damgalanmış azınlıklar öğrenilmiş çaresizliği ne kadar çok yaşarsa, iş arama öz yeterlilikleri o kadar düşük olacaktır.
- Önerme 11: Damgalanmış azınlıklar ne kadar çok öğrenilmiş çaresizlik yaşarsa, cesareti kırılmış çalışanlar haline gelme olasılıkları o kadar artacaktır.
- Öneri 12: Öğrenilmiş çaresizlik, ayrımcılığa maruz kalan damgalanmış azınlıklar ile cesareti kırılmış işçiler haline gelme arasındaki ilişkiye aracılık etmektedir.

3.TÜRKİYE İŞGÜCÜ PİYASASINDA CESARETİ KIRILMIŞ İŞGÜCÜ İSTATİSTİKLERİ

Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (1982) göre cesareti kırılmış/ gücenmiş işçi, çalışmak isteyen fakat çalıştırılmayan ya da piyasada kendilerine uygun iş bulamadıklarından dolayı iş aramayı bırakan kesimi ifade etmektedir. Bireylerin cesaretlerinin kırılması da çeşitli faktörlere bağlı olarak ortaya çıkarak bireylerin yaşam kalitelerini ciddi şekilde etkilemektedir. Türkiye 85 milyonun üzerindeki nüfusu ile gelişmekte olan bir ülkedir ve artan nüfusu sonucunda artan işsizlik oranları ile de karşı karşıyadır.

Cesareti kırılmış işçi etkisine göre, iş bulmanın zor olduğu durumlarda yani ekonominin durgunluk dönemlerinde işgücüne katılım oranı düşecek diğer yandan iş bulmanın kolay olduğu dönemlerde işgücüne katılım oranları artacaktır. Böylece bireyler, iş döngüsünün durumuna bağlı olarak işgücüne girip çıkacaklardır (Johansson, 2002).

Bireylerin cesaretlerinin kırılmasında iş piyasasından kaynaklı nedenler olabildiği gibi kişisel nedenlerden dolayı da bireyler piyasaya gücenmiş olabilir (Flaim, 1973; Özden, 2017).

Tablo 1: Cesareti Kırılmış İş Gücü (İş Bulma Ümidi Olmayanlar) İstatistikleri

Toplam				Erkek				Kadın			
Yıllar	Bin kişi	Bin Kişi	%	Yıllar	Bin kişi	Bin Kişi	%	Yıllar	Bin kişi	Bin Kişi	%
2021	30 989	1 629	5.26	2021	9 377	798	8.51	2021	21 612	831	3.85
2022	30 345	1 648	5.43	2022	9 144	770	8.42	2022	21 200	878	4.14

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Tablo 1’de cesareti kırılmış iş gücü istatistiklerinin cinsiyet bağlamında ayrımlarına yer verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan Üniversite yurtları, yetiştirme yurtları (yetimhane), huzurevi, özel nitelikteki hastane, hapishane, kışla vb. yerlerde ikamet edenler dışında kalan nüfus içerisindeki 15 ve daha yukarı yaştaki kişileri kapsayan bu araştırmada görüldüğü üzere, 2021 yılında iş gücüne dahil olmayan 30.989.000 kişinin 1.629.000’i cesareti kırılmış iş gücü diye adlandırılan işbaşı yapabilecek olup iş bulacağına inanmadığı için iş aramayan kişilerden oluşmaktadır ve toplama iş gücüne dahil olmayanlara oranları da %5,26’dır. 2022 yılında geldiğimizde ise iş gücüne dahil olmayan 30.345.000 kişinin 1.648.000’i cesareti kırılmış iş gücünü oluşturmaktadır, bir önceki yıla göre oran %5,43’e yükselmiştir. Cinsiyete göre bakıldığında ise 2021 yılında kadın cesareti kırılmış iş gücünün kadın iş gücüne dahil olmayanlara oranı %3,85 iken aynı oran 2022 yılında %4,14’e yükselmiş, erkeklerde ise 2021 yılında %8,51 olan oran 2022 yılında %8,42’ye gerilemiştir.

2023 yılı verilerine bakılacak olursa ilk çeyrekte 30.771.000 kişi iş gücüne dahil değildir. Bunlar arasında 1.724.000 kişi cesareti kırıldığından ötürü iş gücüne dahil olmamıştır. Bu bireylerden 845.000’i erkek 879.000’i ise kadındır. İkinci çeyrekte, 30.634.000 kişi işgücüne dahil edilmeyip bunlardan 1.671.000 kişinin cesareti kırılmıştır. Bu bireylerin de 760.000’i erkek 911.000’i kadındır. Üçüncü çeyrekte ise işgücüne dahil olmayan 30.179 .000 kişiden 1.829.000’u cesareti kırıldığından dolayı işgücüne dahil olmamıştır. Bunlardan 812.000’i erkek, 1.018.000’i ise kadındır. Görüldüğü üzere son açıklanan verilere göre kadınların işgücü piyasasında daha fazla cesareti kırılmıştır. Bu durum kadınlara uygulanan mobbinglerden, kırdan kente göçlerden, piyasadaki daralmalardan, eğitim seviyesinin düşüklüğünden kaynaklı olabilmektedir.

Türkiye’de kadınların işgücüne katılma oranları bölgesel anlamda farklılık göstermektedir. Eski dönemlerde kadınlar ucuz işgücü olarak değerlendirilip çalıştırılırken şimdilerde ekonomik sıkıntılardan dolayı işgücüne katılmak zorunda kalmaktadırlar. Fakat bu durum da toplumsal baskılar, dini inançlar, bölgesel gelişmişlik düzeyleri gibi nedenlerden etkilenmektedir. Ülkemizde erkeklerin kadınlara oranlara işgücüne katılım oranları daha yüksektir. Tarım toplumundan sanayi ve hizmet sektörüne geçiş ile birlikte kadınların iş kolları da azalmaktadır. Bunun yanı sıra kadınlara işgücüne katılımını eğitim düzeyi, aile, medeni durum, çocuk sayısı, bölgesel gelişmişlik düzeyi gibi pek çok faktör etkilemektedir. Kadınların işgücüne katılım oranlarını artırmak ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve verimlilik ile doğru orantılıdır (Mujahid, Zafar, 2012). Kadınların işgücüne katılım oranları kırsal ve kentsel alanlarda da değişiklik göstermektedir. Çünkü kırsal alandaki kadınlar ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır.

Tablo 2: Cesareti Kırılmış İş Gücünün Bölgesel İstatistikleri

	2021			2022		
	Bin kişi	Bin kişi	%	Bin kişi	Bin kişi	%
TR10 (İstanbul)	5 625	242	4.30	5 468	210	3.84
TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	640	13	2.03	633	11	1.74
TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	735	37	5.03	719	44	6.12
TR31 (İzmir)	1 711	44	2.57	1 669	40	2.40
TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	1 192	38	3.19	1 163	23	1.98
TR33 (Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak)	1 193	22	1.84	1 123	18	1.60
TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik)	1 579	46	2.91	1 527	60	3.93
TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	1 474	79	5.36	1 372	66	4.81
TR51 (Ankara)	2 130	81	3.80	2 109	88	4.17
TR52 (Konya, Karaman)	921	50	5.43	920	42	4.57
TR61 (Antalya, Isparta, Burdur)	1 160	90	7.76	1 126	107	9.50
TR62 (Adana, Mersin)	1 558	108	6.93	1 520	93	6.12
TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	1 247	79	6.34	1 233	70	5.68
TR71 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)	599	18	3.01	613	23	3.75
TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)	954	43	4.51	937	45	4.80
TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın)	420	11	2.62	422	9	2.13
TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop)	308	17	5.52	298	23	7.72
TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	1 037	49	4.73	1 027	49	4.77

TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	948	50	5.27	947	46	4.86
TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt)	410	14	3.41	395	17	4.30
TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	373	38	10.19	358	23	6.42
TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)	699	66	9.44	704	89	12.64
TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri)	773	123	15.91	722	95	13.16
TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	967	38	3.93	995	46	4.62
TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır)	1 469	152	10.35	1 460	141	9.66
TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	867	79	9.11	884	171	19.34
Toplam	30 989	1 629	5.26	30 345	1 648	5.43

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Tablo 2’de cesareti kırılmış iş gücünün bölgesel istatistiklerine yer verilmiştir. TÜİK’in yapmış olduğu araştırmalara göre 2021 yılında cesareti kırılmış iş gücünün iş gücüne dahil olmayanlardaki oranının en yüksek olduğu beş bölge sırası ile; TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) %15.91, TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) %10.35, TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) %10.19, TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) %9.44, TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) %9.11 iken, %1.84 ile TR33 (Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak) cesareti kırılmış iş gücünün en düşük olduğu bölge olmuştur. 2022 yılına gelindiğinde ise; TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) %19.34, TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) %13.16, TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) %12.64, TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) %9.66, TR61 (Antalya, Isparta, Burdur) %9.50 ile en yüksek beş bölge olur iken yine cesareti kırılmış iş gücü oranının en düşük olduğu bölge %1.60 ile TR33 (Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak) bölgesi olmuştur.

Sonuç olarak bölge bazında cesareti kırılmış iş gücüne bakıldığında cesareti kırılmış iş gücünün oranının en çok azaldığı bölge 2021 yılında %10.19 iken 2022 yılında %6.42’ye gerileyen TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) bölgesi olurken, en çok arttığı bölge ise 2021 yılında % 9.11 olup 2022 yılında %19.34’e yükselen TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgesi olmuştur.

Aşağıdaki tabloda cesareti kırılmış iş gücünün bölgesel ve cinsiyet ayrımı bağlamında istatistiklerine yer verilmiştir. Buna göre, 2021 yılında erkeklerde cesareti kırılmış iş gücünün en çok olduğu ilk beş bölge sırasıyla, TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) %27.23, TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) %26.64, TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) %17.70, TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) % 15.98, TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) %12.96 olurken, en az olduğu bölge ise %2.66 ile TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) olmuştur. 2021 yılında kadınlarda cesareti kırılmış iş gücünün en çok olduğu ilk beş bölge sırasıyla, TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) %10.93, TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) %7.87, TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) %6.92, TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) %6.43, TR61 (Antalya, Isparta, Burdur) %6.26 olurken, en az olduğu bölge ise %1.20 ile TR33 (Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak) bölgesi olmuştur. 2022 yılına gelindiğinde ise erkeklerde cesareti kırılmış iş gücünün en çok olduğu beş bölge sırasıyla, TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) %29.93, TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) %24.71, TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) %21.24, TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) %18.35, TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) %13.46 olurken, en az olduğu bölge % 1.68 ile TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) bölgesi olmuştur. 2022 yılında cesareti kırılmış iş gücünün kadınlardaki oranlarına bakılacak olursa en çok olduğu beş bölge sırasıyla, TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) %14.43, TRB1 (Malatya, Elâzığ, Bingöl, Tunceli) %10.08, TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) %9.68, TR61 (Antalya, Isparta, Burdur) % 7.64, TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop) %7.22 olurken, en az olduğu bölge %1.28 ile TR33 (Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak) bölgesi olmuştur.

Tablo 3: Cesareti Kırılmış İş gücünün Bölgelere Göre Cinsiyet Ayrımı

	2021			2022			2022			2022		
	Erkek	%	Kadın	Erkek	%	Kadın	Erkek	%	Kadın	Erkek	%	Kadın
	(Bin kişi)		(Bin kişi)	(Bin kişi)		(Bin kişi)	(Bin kişi)		(Bin kişi)	(Bin kişi)		(Bin kişi)
TR10 (İstanbul)	1 661	114	6.86	3 964	129	3.25	1 594	92	5.77	3 874	118	3.05
TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	188	5	2.66	451	8	1.77	179	3	1.68	454	8	1.76
TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	253	18	7.11	482	19	3.94	245	19	7.76	474	25	5.27
TR31 (İzmir)	546	20	3.66	1 166	23	1.97	524	16	3.05	1 145	24	2.10
TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	407	18	4.42	785	20	2.55	390	9	2.31	773	13	1.68
TR33 (Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak)	363	12	3.31	830	10	1.20	340	8	2.35	783	10	1.28
TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik)	485	24	4.95	1 094	22	2.01	475	25	5.26	1 053	35	3.32
TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	422	34	8.06	1 053	45	4.27	389	27	6.94	984	39	3.96
TR51 (Ankara)	642	37	5.76	1 488	45	3.02	627	35	5.58	1 482	53	3.58
TR52 (Konya, Karaman)	260	20	7.69	662	31	4.68	253	20	7.91	667	22	3.30
TR61 (Antalya, Isparta, Burdur)	377	41	10.88	783	49	6.26	367	48	13.08	759	58	7.64
TR62 (Adana, Mersin)	463	49	10.58	1 094	60	5.48	453	40	8.83	1 067	54	5.06
TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	376	31	8.24	871	48	5.51	354	25	7.06	878	45	5.13
TR71 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)	170	7	4.12	429	11	2.56	177	10	5.65	436	12	2.75
TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)	261	16	6.13	693	27	3.90	267	18	6.74	670	27	4.03
TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın)	139	5	3.60	281	6	2.14	141	4	2.84	280	5	1.79
TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop)	108	8	7.41	199	10	5.03	104	9	8.65	194	14	7.22
TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	324	25	7.72	713	24	3.37	322	21	6.52	705	28	3.97
TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	326	23	7.06	622	27	4.34	321	20	6.23	626	26	4.15
TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt)	117	6	5.13	293	8	2.73	121	8	6.61	274	9	3.28
TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	113	20	17.70	260	18	6.92	104	14	13.46	253	9	3.56
TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)	216	28	12.96	483	38	7.87	218	40	18.35	486	49	10.08
TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri)	235	64	27.23	538	59	10.97	226	48	21.24	496	48	9.68
TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	253	22	8.70	714	16	2.24	253	24	9.49	743	22	2.96
TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır)	428	114	26.64	1 041	38	3.65	425	105	24.71	1 034	36	3.48
TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	244	39	15.98	622	40	6.43	274	82	29.93	610	88	14.43
				21						21		
Toplam	9 377	798	8.51	612	831	3.85	9 144	770	8.42	200	878	4.14

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Sonuç olarak bölgesel anlamda cesareti kırılmış iş gücüne cinsiyet bağlamında bakıldığında bu oranın çok azaldığı bölge kadınlarda TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) bölgesi olmuştur. Cesareti kırılmış iş gücü oranı bu bölgede 2021 yılında %6.92 iken 2022 yılına gelindiğinde bu oran %3.56'ya düşmüştür. Kadınlarda cesareti kırılmış iş gücünün en çok yükseldiği bölge ise TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgesi olmuştur. 2021 yılında %6.43 olan bu oran 2022 yılında 514.43'e yükselmiştir. Bölgesel olarak erkeklerdeki cesareti kırılmışlığın oranlarına bakacak olursak, en çok azalan bölge TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) bölgesi olmuştur. 2021 yılında bu bölgede erkeklerde cesareti kırılmış iş gücünün oranı %27.23'ten 2022 yılına gelindiğinde %10.97'ye gerilemiştir. Cesareti kırılmış iş gücünün erkeklerde en çok arttığı bölge ise TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgesi olmuştur. 2021 yılında %15.98 olan bu oran 2022 yılına gelindiğinde %29.93'e yükselmiştir.

SONUÇ

Ekonomide çok çeşitli nedenlerden dolayı bireyler işgücüne dahil olamamaktadır. Bu durum ekonomideki dalgalanmalardan kaynaklı olabileceği gibi krizler, yüksek enflasyon oranları, işsizlik oranlarının çok yüksek olması gibi nedenler de etkili olabilmektedir. Sonuç olarak kaynaklar kısıtlı ve insan ihtiyaçları da sonsuzdur. Ekonomik kaynakların sınırlı olmasından dolayı da bireyler ekonomide iş bulamayacaklarına inanabilirler. Türkiye artan işsizlik oranları ile mücadele etmek zorundadır. İşsizlik oranları ile işgücüne katılım oranları arasında sıkı bir bağ olduğu bilindiği üzere bireylerin işgücüne katılımını destekleyici faaliyetlerde bulunarak cesareti kırılmış bireyleri tekrardan piyasaya katabiliriz. Cesareti kırılmış işgücünün azaltılması amacıyla gerekli politikalar düzenlenmeli, devlet, ilgili kurumlar, sendikalar, işçi kurumları gereken özeni daha fazla göstermelidir.

Cesareti kırılmış işçi etkisi üzerine yapılan çalışmalar, bu etkinin yarattığı dezavantajların ortadan kaldırılmasına odaklanmaktadır. Cesareti kırılmış işçi sayısını azaltacak politikaların belirlenmesi bu bağlamda önem arz etmektedir. Bu tür politikalar piyasa katılımcılarının davranışlarını etkileyecektir. İş arayanların sayısı artacak, işçilerin kabul edebileceği asgari ücret artacak, beklenen emek arzı ve işverenlerin beklenen kârları da artacaktır. Eğer verimlilik yoğunluğu artan bir fonksiyon ise, sosyal yardım ödemesindeki bir düşüş cesareti kırılmış işçi sayısını azaltacak ve piyasaya katılan işverenlerin sayısı artacaktır.

Türkiye’deki işsizlik oranlarının düşürülmesi amacıyla cesareti kırılmış çalışanlara yönelik hem arz hem de talep yönlü sorunları ele alan destekleyici politikaların oluşturulması gerekmektedir. Bazı mesleklerin gerektirdiği yeterli eğitim ve öğretimin olmayışı Türkiye’nin en önemli sorunlarından birisi olabilir. Bu nedenle eğitim yoluyla cesaretsizliğin üstesinden gelebilmek için insan sermayesine yatırım yapmak faydalı olabilir .

KAYNAKÇA

- Akyeampong, E. B. (1992). Discouraged Workers, Autumn, 1(2), 1-10. <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/75-001-x/1989003/article/2283-eng.pdf>
- Benati, L. (2001), Some Empirical Evidence on The ‘Discouraged Worker’ Effect, Economics Letters, 70, 387–395.
- Burdziak, E.G., Pater, R. (2016). Discouraged or Added Worker Effect: Which One Prevails In The Polish Labour Market?, Acta Oeconomica, 66(3), 489-505.
- Blundell, R., Ham, J., Meghir, C. (1998). Unemployment, Discouraged Workers and Female Labour Supply, Research in Economics, 52, 103–131.
- Cahuc, P., Zylberberg, A. (2004). Labor Economics, The MIT Press, Cambridge, MA.
- Cain., G. (1967). Unemployment and the Labor-Force Participation of Secondary Workers, ILR Review, 20(2), 275-297.
- Cave, G. (1983), Job Rationing, Unemployment, and Discouraged Workers, Journal of Labor Economics, 1(3), 286-307.
- Dagsvik, J.K., Kornstad, T., Skjerpen, T. (2013). Labor Force Participation and The Discouraged Worker Effect, Empir Econ, 45, 401–433.
- Deloach, S., Kurt, M. (2013). Discouraging Workers: Estimating the Impacts of Macroeconomic Shocks on the Search Intensity of the Unemployed, J Labor Res, 34, 433–454.
- Ehrenberg R, Smith, R. (1988). Modern Labor Economics: Theory and Public Policy, 3rd edn. Scott, Foreman, and Co, London.
- Evans, A. (2018). Evidence of the Added-Worker and Discouraged Worker Effects in Australia, International Review of Applied Economics, 32(4), 472-488.
- Finegan, A. (1978), Improving our Information on Discouraged Workers, Monthly Labor Review, 101(9), 15-25.

- Finegan, A. (1981). Discouraged Workers and Economic Fluctuations, *ILR Review*, 35(1), 88-102.
- Flaim, P. O. (1973). Discouraged Workers and Changes in Unemployment, *Monthly Labor Review*, 96(3), 8-16.
- Heslin, P., Bell, M., Fletcher, P. (2012). A Conceptual Model of Social Cognitive Processes Whereby Discrimination Leads Stigmatized Minorities to Become Discouraged Workers, *Journal of Organizational Behavior*, 33(6), 840-862.
- Johansson, K. (2002). Labor Market Programs, the Discouraged Worker Effect, and Labor Force Participation', Institute for Labour Market Policy Evaluation Working Paper 9. <https://www.ifau.se/globalassets/pdf/se/2002/wp02-09.pdf>
- Kakinaka, M., Miyamoto, H. (2011). Unemployment and Labor Force Participation in Japan, *Economics & Management Series*, 1-6.
- Karaoğlu, H. D. (2009). Discouraged Workers and The Dominance of Added Worker Effect: "The Case of Turkey", *The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University*, 1-120.
- Kuch, Peter J., Shmuel Sharir. "Added- and Discouraged-Worker Effects in Canada, 1953-1974." Department of Economics Research Reports, 7605. London, ON: Department of Economics, University of Western Ontario (1976).
- Küçükaya, H. Özçağ M., Uyar Bozdağlıoğlu, Y.E. (2019). Geçiş Ekonomilerinde İşgücüne Katılım Oranı ile İşsizlik Oranı İlişkisinin Dinamik Panel Veri Analizi, *Journal of Yasar University*, 14 (Special Issue), 62-68.
- Lee, G., Parasnis, J. (2014). Discouraged Workers in Developed Countries and Added Workers in Developing Countries? Unemployment Rate and Labour Force Participation, *Economic Modelling*, 41, 90-98.
- Lunberg, S. (1985). The Added Worker Effect, *Journal of Labor Economics*, 3(1), 11-37.
- Mccafferty, S. (1980). Vacancies, Discouraged Workers and Labor Market Dynamic, *Southern Economic Journal*, 47(1), 21-29.
- Mujahid N. and Zafar N.U. (2012). Economic Growth-Female Labour Force Participation Nexus: An Empirical Evidence for Pakistan, *The Pakistan Development Review*, 51(4), 565-586.
- O'Brien, M. (2011). Discouraged Older Male Workers and the Discouraged Worker Effect, *Australian Journal of Labour Economics*, 14(3), 217-235.
- Özden, O. (2017). Discouraged Workers in the Turkish Labor Market: 1988-2014, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(3), 734-750.
- Paul, K. I., Moser, K. (2009). Unemployment Impairs Mental Health: Meta-Analyses, *Journal of Vocational Behavior*, 74(3), 264-282.
- Renaut, B., Pham, D. (2020). Regional Labor Force Participation and The Discouraged Worker Hypothesis: Some Empirical Evidence, *International Bank for Reconstructin and Development Development Economics Department Urban and Regional Economics Division*, 1-21. <https://documents.worldbank.org/en/publication/documentsreports/documentdetail/255761468913761733/regional-labor-force-participation-and-the-discouraged-worker-hypothesis>.
- Rosenblum, M., College, J.J. (1974). Discouraged Workers And Unemployment A Further Analysis By Color, <http://www.asasrms.org/Proceedings/y1974/Discouraged%20Workers%20And%20Unemployment%20-%20A%20Further%20Analysis%20By%20Color.pdf>.
- Schweitzer, S. O., Smith, R. E. (1974). The Persistence of the Discouraged Worker Effect, *ILR Review*, 27(2), 249-260.
- Stephens, M.J. (2002). Worker Displacement and The Added Worker Effect, *J. Labor Econ.* 20 (3), 504-536.
- Tayal, D., Paul, S. (2021). Discouraged Worker Effect and Labor Market Behavior of Urban Married Women, *Asian Development Review*, 38(2), 93-122.

- Türk, A., Ak, R. (2019). Avrupa Borç Krizi Çerçevesinde Cesareti Kırılmış İşçi Etkisi ve İlave-İşçi Etkisi, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 18 (1), 522-534,
- Williams, D.R. (1984). Young Discouraged Workers: Racial Differences Explored, Monthly Labor Review, 107(6), 36-39.

KATKI ORANI	AÇIKLAMA	KATKIDA BULUNANLAR
Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	Yağmur AKARSU
Tasarım / Design	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	Yağmur AKARSU
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and Processing	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizing and reporting data	Yağmur AKARSU
Tartışma ve Yorum / Discussion and Interpretation	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	Yağmur AKARSU
Literatür Taraması / Literature Review	Çalışma için gerekli literatürü taramak / Review the literature required for the study	Yağmur AKARSU
CONTRIBUTION RATE	EXPLANATION	CONTRIBUTORS

Journal of International

Applied Economics and Administration Research

Open Access Refereed E-Journal

Research Article

Article Arrival : 14/07/2023

Published : 17/08/2023

Reference : Uğur TOPÇU & Fuat KIPIRTİ (2023), "Türkiye'de Küreselleşme ve Çevre Kirliliği Arasındaki İlişki Üzerine Zaman Serisi Analizi", Journal of International Applied Economics and Administration Research, Vol:4, Issue: 2, pp:61-71.

TÜRKİYE'DE KÜRESELLEŞME VE ÇEVRE KİRLİLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE ZAMAN SERİSİ ANALİZİ

TIME SERIES ANALYSIS ON THE RELATIONSHIP BETWEEN GLOBALIZATION
AND ENVIRONMENTAL POLLUTION IN TURKEY

Öğr. Gör. Uğur TOPÇU *

Öğr. Gör. Fuat KIPIRTİ **

ÖZ

Türkiye'de 1973 ile 2020 yılları arası için küreselleşme ve çevre kirliliği arasındaki ilişkinin analiz edilmesi amacıyla yapılan çalışmamızda bağımlı değişken olarak çevre kirliliğini temsilen kişi başına CO₂ emisyonu, bu değişkeni etkileyen bağımsız değişkenler olarak ise küreselleşme endeksi, endüstrileşme endeksi, enerji tüketimi ve yenilenebilir enerji tüketimi seçilmiştir. Yapılan ARDL analizi neticesinde beklendiği gibi kişi başına CO₂ emisyonu ile küreselleşme, endüstrileşme ve enerji tüketimi arasındaki ilişki doğrusal yönlü, yenilenebilir enerji tüketimi ile ters yönlü çıkmıştır. Bu doğrultuda diğer değişkenlerin negatif etkilerini giderici etkiye sahip olabileceği düşünülen yenilenebilir enerjinin, üretim ve tüketiminin artırılarak bu enerji türünün daha yoğun kullanılması ve mevcut üretim süreçlerinde çevre yanlı düzenlemeler yapılması konusunda politika önerisinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Zaman Serisi, Küreselleşme, Çevre Kirliliği, Türkiye

Jel Kodu: C22, Q52, F02.

ABSTRACT

In this study conducted to analyze the relationship between globalization and environmental pollution in Turkey between 1973 and 2020, the dependent variable is CO₂ emission per capita representing environmental pollution, and the independent variables affecting this variable are globalization index, industrialization index, energy consumption and renewable energy consumption. has

* Öğr Gör, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gökçeada Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret, Çanakkale, Türkiye, ugurtopcu@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2537-7966.

** Öğr Gör, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gökçeada Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret, Çanakkale, Türkiye, fuat.kipirti@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8983-4110.

been selected. As a result of the ARDL analysis, as expected, the relationship between per capita CO₂ emissions and globalization, industrialization and energy consumption was linear and inverse with renewable energy consumption. In this regard, a policy recommendation has been made to increase the production and consumption of renewable energy, which is thought to have a neutralizing effect on the negative effects of other variables, to use this type of energy more intensively and to make environmentally friendly regulations in current production processes.

Keywords: Time Series, Globalization, Environmental Pollution, Türkiye

Jel Cods: C22, Q52, F02.

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1.GİRİŞ

Literatürde oldukça farklı tanımları olan küreselleşme kavramı, genellikle yorumlandıkları ülkelerin gelişmişlik seviyesine farklı tanımlanmaktadır. Yeldan (2016) tarafından yapılan çalışmada, küreselleşme kavramı, yerel piyasaların dünya ekonomileriyle bütünleşmesi ve tüm ekonomik kararların dünya piyasasında sermaye birikimine yönelik ilerleyişi olarak tanımlanmıştır. Sermaye birikimi, ekonomik bütünleşme ve ticaretin küreselleşmesi ise ekonomik, teknolojik ve finansal gelişimi beraberinde getirmesi beklenmektedir. (Yeldan, 2016:13)

Farklı bir bakış açısından bakıldığında Held ve McGrew (2005) küreselleşme sürecini kıtalar veya bölgeler arasında ağlar, hareket ve faaliyet yaratan bir dönüşüm olarak tanımlamaktadır. (Held, McGrew, 2005:51-55) Panayotou (2000) ise bu bahsi geçen dönüşüm süreçleri neticesinde ortaya çıkan sanayileşme, kentleşme, teknolojik gelişme, nüfus artışı gibi ekonomik ve sosyal faaliyetlerin, çevresel bozulmaya ve dolayısıyla sürdürülebilirliğin bu durum karşısında olumsuz etkileneceğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda küreselleşmenin olumsuz etkileri hem yerel hem de uluslararası düzeyde önemli boyutlara ulaşabilecektir. (Panayotou, 2000:1-3)

Küreselleşme neticesinde ortaya çıkan hareketlilik şüphesiz beraberinde yoğun bir ekonomik zenginliği getirmiştir. Küreselleşmenin etkisi ile ekonomilerde önemli dönüşüm ve gelişimler sağlanmıştır. Küreselleşmenin yarattığı gelişim ve zenginleşmenin ise ne ölçüde sürdürülebilir olduğu ise incelenmesi gereken önemli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda çalışmamız Türkiye özelinde olmak üzere küreselleşme ve çevre kirliliği arasındaki ilişkiyi analiz ederek küreselleşmenin ne kadar sürdürülebilir bir ekonomi ortaya çıkardığı hakkında bir analiz sunacak ve bu doğrultuda bir politika önermesinde bulunacaktır.

Çalışmamızın birinci bölümünde bu konu ile ilgili literatürde yer alan çalışmalar, bu çalışmalarda kullanılan analizler ve analiz sonuçlarına yer verilecek, ikinci bölümde veriler ve model hakkında bilgi sunulacak, üçüncü bölümde analiz yaparken kullanılacak test ve bu testin neden seçildiğine yer verilecektir. Dördüncü bölümde ise yapılan analiz sonuçları yorumlanacak ve son bölümde ise tüm yapılan analiz ile ilgili genel değerlendirme ve politika önerisi sunulacaktır.

2.LİTERATÜR TARAMASI

Yapılan literatür taraması neticesinde küreselleşme ile çevre kirliliği arasında ilişkinin oldukça fazla analiz edildiği, kurulan modellerin ve kullanılan sına yöntemlerinin ise oldukça farklılıklar arz ettiği görülmüştür. Bu doğrultuda yapılan literatür taramasında çalışmalar, kullanılan sına yöntemleri ve kullanılan değişkenler doğrultusunda tasnif edilmiştir.

Dinda (2006) tarafından yapılan çalışmada küreselleşmenin çevre üzerindeki etkisi karbondioksit (CO₂) emisyonu ile küreselleşme arasındaki ilişki karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Ekonomideki değişimlerin, çevre üzerindeki etkisi kirlilik sığınağı hipotezi ve faktör donatımı hipotezi kullanılarak yorumlanmıştır. Çalışmada kurulan modelde bağımsız değişkenler ise kişi başına gelir, sermaye emek oranı, nüfus, açıklık, görelî gelir, görelî sermaye oranı ve zaman eğilimi olarak belirlenmiştir. Küreselleşmenin kirlilik

seviyeleri, kirlilik yoğunluğu ve kirlilikteki göreceli değişiklikler üzerindeki etkileri, ülkelerin gelişmişlik seviyesine göre panel veri analizi kullanılarak yapılmıştır. Yapılan analiz neticesinde küreselleşmenin CO₂ emisyonlarını arttırdığını sonucuna ulaşılmıştır.

Destek (2019) tarafından yapılan çalışma, 1995'ten 2015'e kadar Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde küreselleşmenin farklı boyutlarının çevre kirliliği üzerindeki etkisini incelenmektedir. Çalışmada kurulan modelde CO₂ emisyonu bağımlı değişken, gayrisafi yurtiçi hasıla, enerji tüketimi ve küreselleşme endeksi ise bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir. Yapılan analiz neticesinde genel küreselleşmenin, ekonomik küreselleşmenin ve sosyal küreselleşmenin karbon emisyonlarını artırdığı, siyasi küreselleşmenin ise çevre kirliliğini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada alınan sonuçların ise ülkelerin ekonomik olarak geliştikçe çevresel bozulmanın başlangıçta arttığını ancak sonunda azaldığını öne süren Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) hipotezi ile tutarlı olduğu tespit edilmiştir. Politika olarak ise küreselleşme neticesinde sağlanan ekonomik büyümenin, çevre dostu bir kapsam dahiline alınması ve politika uygulayıcısı tarafından üretim süreçleri ile ilgili çevre dostu düzenlemeler uygulanması gerektiği önerilmiştir.

Chishti, Ullah, Ozturk ve Usman (2020) tarafından doğrusal olmayan otoregresif dağıtılmış gecikme (NARDL) testi kullanarak küreselleşme ve turizm ile CO₂ emisyonu arasındaki ilişki analiz edilmiştir. 5 adet Güney Afrika ülkesi özelinde yapılan analiz neticesinde küreselleşme ve turizmin karbon emisyonları üzerindeki etkilerinin asimetrik olduğu, pozitif ve negatif şokların farklı ülkelerde farklı etkilere sahip olduğu tahmin edilmiştir. Çalışma neticesinde kısa dönemli etkiler ile ilgili olarak çevre dostu düzenlemeler yapması gerektiği önerilirken, uzun dönemde ise hükümetin yabancı yatırımcılardan çevre dostu enerji projelerine yatırım yapılmasını isteyebileceği önerilmiştir.

Bataka (2021) tarafından yapılan makalede diğer çalışmalardan farklı olarak küreselleşmenin hukuki ve uygulama yönleri birbirinden ayrıştırılmıştır. Çalışmada yapılan panel veri analizi ile Sahra Altı Afrika'da küreselleşmenin çevre kirliliği üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışmada CO₂ emisyonunun bağımlı değişken, gayrisafi yurtiçi hasıla, kentleşme, küreselleşme, endüstrileşme endeksi ve kirliliği etkileyen diğer unsurlar olarak yer almıştır. Analiz neticesinde hem hukuki hem de uygulama açısından küreselleşmenin, özellikle CO₂ emisyonunu artırarak Sahra Altı Afrika'daki çevre kirliliğini artırdığı tespit edilmiştir. Politika önermesi olarak ise politika yapıcıların sürdürülebilir kalkınma için uzun vadeli olarak kararlar ile CO₂ emisyonunu kontrol altına almak amacıyla harekete geçmeleri gerektiğini vurgulanmıştır.

Alper, Alper, Özyayturk ve Mike (2022) tarafından yapılan çalışmada, en yüksek CO₂ emisyonuna sahip 10 ülkedeki ekonomik büyümenin, enerji tüketiminin ve ekonomik küreselleşmenin ekolojik ayak izleri üzerindeki etkisini araştırılmıştır. Analiz, Fourier önyüklemeye ARDL eşbütünleşme analizi ve Fourier önyüklemeye Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan analiz neticesinde yedi ülkede ekolojik ayak izi ile ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve ekonomik küreselleşme arasında uzun vadeli bir ilişki olduğu ve bu ülkelerde çevresel bozulmayı dikkate almayan büyümenin sürdürülebilir olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Politika olarak ise güneş ve rüzgâr enerjisi gibi yenilenebilir enerji türlerinin ve/veya nükleer, biyogaz, biokütle gibi karbonsuz enerji alanlarına yatırım yapılması ve hükümetlerin yeşil projelere yönelmelerinin sürdürülebilirliği katkıda bulunabileceği önerilmiştir.

Simionescu (2023) 2005 ile 2021 yılları arasında Avrupa Birliği'ne katılan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde küreselleşmenin CO₂ emisyonu üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Çalışmada kurulan modelde CO₂ emisyonunun belirleyicisi olarak gayrisafi yurtiçi hasıla, gayrisafi yurtiçi hasılanın karesi, yenilenebilir enerji tüketimi, ekonomik özgürlük endeksi, küreselleşme endeksi, hane halkı enerji tüketim kilovat ücreti ve hane halkı dışı enerji tüketim kilovat ücreti olarak belirlenmiştir. Yapılan panel veri analizi neticesinde küreselleşmenin analiz kapsamındaki ülkelerdeki kirliliği artırdığı ancak CO₂ emisyonları ile küreselleşme endeksi arasında doğrusal olmayan bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ulaşılan bir diğer sonuç olan yenilenebilir enerji tüketiminin kirliliği azalttığı ve hane halkı dışı kullanıcılar için yüksek elektrik fiyatlarının, çevrenin korunmasına katkıda bulunan ekonomik faaliyetleri engellediği sonucu doğrultusunda bu doğrultuda kirliliğe karşı sürdürülebilir iktisadi politikalar uygulanması önerilmiştir.

3. VERİ VE MODEL

Yapılacak olan ekonometrik analizde çevre kirliliğini temsilen kişi başına CO₂ emisyonu kullanılacak ve bu değişken ile küreselleşme endeksi arasındaki ilişki analiz edilecektir. Yapılan literatür taraması neticesinde bağımlı değişkenler, kişi başına yıllık CO₂ emisyonunun doğal logaritması, kişi başına enerji tüketiminin

doğal logaritması, kişi başına yenilenebilir enerji tüketiminin doğal logaritması, endüstrileşme endeksi ve küreselleşme endeksi olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda kurulacak model aşağıda ifade edilmiştir:

$$\ln CO_t = \beta_0 + \beta_1 \ln EC_t + \beta_2 \ln RC_t + \beta_3 \ln Ind_t + \beta_4 \ln Glb_t + \varepsilon_t$$

Denklemden $\ln CO_t$ kişi başına yıllık CO_2 emisyonunun doğal logaritmasını, $\ln EC_t$ kişi başına enerji tüketiminin doğal logaritmasını, $\ln RC_t$ kişi başına yenilenebilir enerji tüketiminin doğal logaritmasını, $\ln Ind_t$ endüstrileşme endeksini ve son olarak $\ln Glb_t$ küreselleşme endeksini ifade etmektedir. Modellerin en sonunda yer alan ε_t terimi ise bağımsız özdeş dağılan hata terimidir.

Yapılacak analiz için 1973 – 2020 yılları arasında Türkiye'nin yıllık verileri kullanılacaktır. Bu dönem için kişi başına yıllık CO_2 emisyonu, kişi başına enerji tüketimi ve kişi başına yenilenebilir enerji tüketimi verileri Ritchie, Roser ve Rosado (2020) tarafından hazırlanan çalışmadan alınmıştır. (Ritchie, Roser, Rosado, 2020) Endüstrileşme endeksi “Worldbank World Development Indicators” veri tabanından temin edilmiştir. Küreselleşme endeksi ise Gygli, Florian, Niklas ve Sturm (2019) tarafından hazırlanan çalışmadan elde edilmiştir. (Gygli, Florian, Niklas, Sturm, 2019:543-574)

3.1. Metodoloji

Kurulacak modelde kişi başına yıllık CO_2 emisyonunun doğal logaritması ile kişi başına enerji tüketiminin doğal logaritması, endüstrileşme endeksi ve küreselleşme endeksi arasında hem kısa hem de uzun dönemde doğrusal ilişki, kişi başına yenilenebilir enerji tüketimi arasında ise hem kısa hem uzun dönemde ters yönlü ilişki beklenmektedir. Bu doğrultuda uzun dönemli etki, eşbütünlük modeli ile, kısa dönemli etki ise hata düzeltme modeli kullanılarak analiz edilecektir.

Eşbütünlük analizlerinden Engle-Granger Testi (Engle ve Granger, 1987) yalnızca iki değişkenli modeller için uygun olması sebebiyle bu test yöntemi kullanılamayacaktır. Bu doğrultuda değişkenlerin aynı düzeyde durağan olması durumunda Johansen Testi (Johansen, 1988; Johansen, 1995) farklı düzeylerde durağan olması durumunda ise ARDL Sınır Testi (Pesaran vd., 2001) tercih edilecektir.

Değişkenlerin hangi düzeyde durağan olduğunun saptanması adına Genişletilmiş Dickey Fuller (Augmented Dickey Fuller - ADF) birim kök testleri uygulanmış ve sonuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Değişkenlerin Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Düzye			Birinci Seviye		
	Sabitsiz	Sabitli	Trendli Sabitli	Sabitsiz	Sabitli	Trendli Sabitli
$\ln CO$	2,764157	-1,270000	-1,937987	-5,244498*	-6,385271	-6,471707
$\ln EC$	6,215737	-1,560204	-2,184669	-2,429995**	-6,975411	-7,253681
$\ln RC$	1,797068	-2,440867	-4,018990**	-7,095014	-7,625550	-7,627942
$\ln Ind$	0,227534	-1,931314	-1,841896	-7,067029*	-7,033536	-7,054029
$\ln Glb$	3,536629	-0,984820	-1,014848	-5,016723*	-6,300789	-6,334355
Kritik Değerler	%1		-2,615093	%1		-2,616203
	%5		-1,947975	%5		-1,948140
	%10		-1,612408	%10		-1,612320

Not: *, **, *** işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 önem seviyesinde durağan olduğunu ifade etmektedir.

Birim kök test sonuç tablosunda da görüleceği üzere $\ln RC$ düzeyde durağan olup; diğer tüm değişkenler birinci farklarının alınması neticesinde durağan hale gelmektedir. Değişkenlerin durağanlık seviyelerinin aynı

olmaması ve değişkenler arasında ikinci dereceden durağan olan bir değişken bulunmaması sebebiyle modelin sınanmasında ARDL sınır testi kullanılacaktır.

ARDL modeli aşağıda gösterilmiştir. Bu modelde Y, bağımlı değişkenin matrisi, X ise açıklayıcı değişkenler matrisi ve u_t bağımsız özdeş dağılılan hata terimidir.

$$Y_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \gamma_i Y_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_i X_{t-i} + u_t$$

Yapılacak ampirik çalışmalarda X matrisinin içindeki değişkenleri içerecek olan ARDL modeli aşağıda gösterilmiştir.

$$\ln CO_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_i \ln CO_{t-i} + \sum_{i=0}^{n1} \gamma_i \ln EC_{t-i} + \sum_{i=0}^{n2} \delta_i \ln RC_{t-i} + \sum_{i=0}^{n3} \epsilon_i \ln Ind_{t-i} + \sum_{i=0}^{n4} \alpha_i \ln Glb_{t-i} + u_t$$

Modelin kurulması akabinde eşbütünleşmenin varlığını sorgulamak amacıyla ARDL sınır testi uygulanacaktır. Denklemden katsayılar tahmin edildikten sonra uzun dönem ilişkisini gösteren katsayıların eşanlı olarak 0'a eşit olup olmadığı F-testi kullanılarak sınanacaktır. Sınır testinde boş hipotez ($\theta_1 = \theta_2 = \theta_3 = \theta_4 = \theta_5 = 0$) değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olmadığını ifade etmektedir.

$$\Delta \ln CO_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta \ln CO_{t-i} + \sum_{i=0}^{n1} \gamma_i \Delta \ln EC_{t-i} + \sum_{i=0}^{n2} \delta_i \Delta \ln RC_{t-i} + \sum_{i=0}^{n3} \epsilon_i \Delta \ln Ind_{t-i} + \sum_{i=0}^{n4} \alpha_i \Delta \ln Glb_{t-i} + \theta_1 \ln CO_{t-1} + \theta_2 \ln EC_{t-1} + \theta_3 \ln RC_{t-1} + \theta_4 \ln Ind_{t-1} + \theta_5 \ln Glb_{t-1} + u_t$$

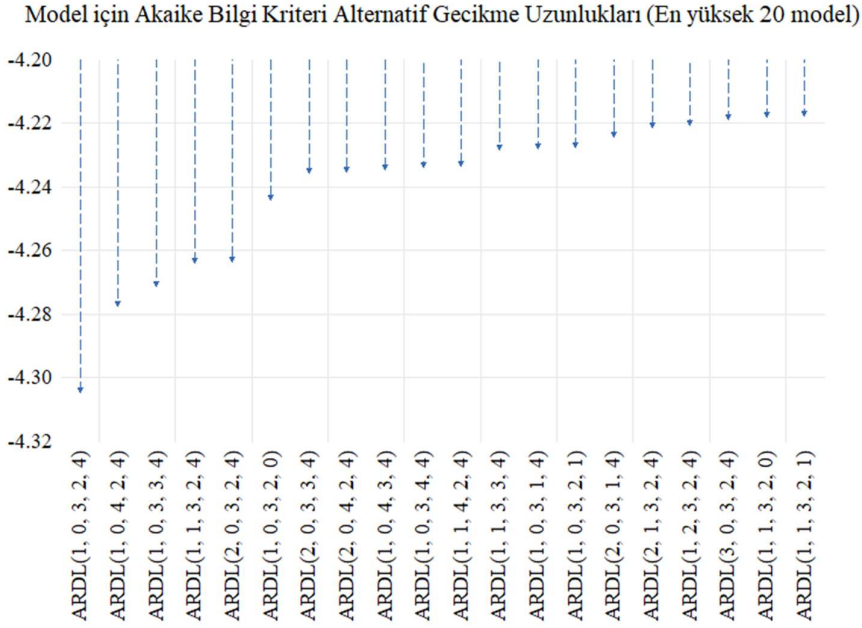
Kısa dönem ilişkinin sorgulanması amacıyla ise ARDL sınır testi ardından hata düzeltme modeli uygulanacaktır. Hata düzeltme modellerinin ilk kısımları kısa dönemli ilişkiyi ifade ederken, -1 ile 0 arasında olması beklenen hata düzeltme terimi (ECM_{t-1}) katsayısı (λ) ise dengeden sapılması durumunda uzun dönem dengesine kaç dönemde ulaşılacağını hesaplamada kullanılmaktadır.

$$\Delta \ln CO_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta \ln CO_{t-i} + \sum_{i=0}^{n1} \gamma_i \Delta \ln EC_{t-i} + \sum_{i=0}^{n2} \delta_i \Delta \ln RC_{t-i} + \sum_{i=0}^{n3} \epsilon_i \Delta \ln Ind_{t-i} + \sum_{i=0}^{n4} \alpha_i \Delta \ln Glb_{t-i} + \lambda ECM_{t-1} + u_t$$

Sınamanın yapılması ardından ise modelin kalıntıları ile ilgili tanı testleri (normallik, serisel otokorelasyon, değişen varyans ve Ramsey-Reset testleri) ve yapısal kırılma testleri (Cusum ve Cusum Kareler) uygulanarak sonuçların istatistiki geçerliliği sınanacaktır.

3.2. Analiz Sonuçları

ARDL sınır testinin uygulanması adına öncelikle yapılması gereken değişkenlerin optimal gecikme sürelerinin tespit edilmesidir. Akaike bilgi kriteri kullanılarak modeldeki değişkenlerin optimal gecikme sürelerinin tespiti için yapılan analiz sonuçları Şekil 1'de gösterilmiştir. 20 alternatif model arasından en düşük değeri veren ARDL (1,0,3,2,4) modeli analiz için uygun bulunmuştur.

Şekil 1: Alternatif Gecikme Uzunlukları

Seçilen model için uygulanan ARDL sınır testi sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir. Model için yapılan sınamanın F-istatistik değeri 5,865010 hesaplanmış olup; bu değer %1 anlamlılık düzeyi üst sınır kritik değeri olan 4,37’den yüksek çıkmıştır. Bu doğrultuda eşbütünleşme ilişkisi olmadığını ifade eden boş hipotez reddedilecektir. Bu durum bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 2: ARDL Sınır Testi Sonuçları

	Optimal Gecikme Uzunluğu	F-istatistiği (k=4)
	1,0,3,2,4	5,865010
Kritik Değerler (n=35)	I(0)	I(1)
%1	3,29	4,37
%5	2,56	3,49
%10	2,2	3,09

Uzun dönemli ilişkinin varlığı tespit edildiğinden artık hem kısa dönemli hem de uzun dönemli ilişkilerin analiz edilmesi mümkündür. Bu doğrultuda yapılan uzun dönem katsayı tahminleri Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Yapılan Uzun Dönem Katsayı Tahmini

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Prob.
Glb	0,005766	0,003117	1,850117	0,0745***
Ind	0,009112	0,002585	3,524246	0,0014*
lnEC	0,623052	0,074193	8,397738	0,0000*
lnRC	-0,168662	0,049390	-3,414871	0,0019*
C	-2,370245	0,173603	-13,65329	0,0000*

Not:***: %1 düzeyinde anlamlıdır. **: %5 düzeyinde anlamlıdır. *: %10 düzeyinde anlamlıdır.

Yapılan uzun dönemli tahmin sonuçları tüm değişkenlerin lnCO'nun belirleyicisi olduğunu göstermektedir. Beklendiği gibi lnCO ile Gİb, Ind ve lnEC arasındaki ilişki doğrusal yönlü iken lnRC ile ters yönlüdür. Dolayısıyla endüstrileşmede, küreselleşmede ve enerji tüketimindeki artış kişi başına CO₂ emisyonunu artırırken, yenilenebilir enerji tüketimindeki artış, kişi başına CO₂ emisyonunu düşürmektedir.

Uzun dönem değişkenlerin incelenmesi ardından hata düzeltme modeli uygulanarak değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişki analiz edilecektir. Tahmin sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4:Yapılan Kısa Dönem Katsayı Tahmini

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Prob.
$\Delta(\text{Ind})$	0,000648	0,002703	0,239658	0,8123
$\Delta(\text{Ind}_{t-1})$	-0,008184	0,002864	-2,857714	0,0078*
$\Delta(\text{Ind}_{t-2})$	-0,010309	0,003055	-3,373909	0,0021*
$\Delta(\text{lnEC})$	0,963166	0,081610	11,80202	0,0000*
$\Delta(\text{lnEC}_{t-1})$	0,262197	0,102053	2,569217	0,0156**
$\Delta(\text{lnRC})$	-0,121211	0,022779	-5,321106	0,0000*
$\Delta(\text{lnRC}_{t-1})$	0,024900	0,022335	1,114845	0,2741
$\Delta(\text{lnRC}_{t-2})$	0,045039	0,020260	2,223067	0,0342**
$\Delta(\text{lnRC}_{t-3})$	0,052904	0,019361	2,732499	0,0106**
ECM_{t-1}	-0,841743	0,131048	-6,423185	0,0000*

Not:***: %1 düzeyinde anlamlıdır. **: %5 düzeyinde anlamlıdır. *: %10 düzeyinde anlamlıdır.

Kısa dönemli katsayı tahmin sonuçlarının incelenmesi neticesinde uzun dönemde modelin belirleyicisi olan endüstrileşmenin kısa dönemde modelin belirleyicisi olmadığı görülmüştür. Bu doğrultuda endüstrileşmenin kişi başına CO₂ emisyonuna etkisinin yalnızca uzun dönem ile sınırlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kalan değişkenlerin ise tamamının kısa dönemde kişi başına CO₂ emisyonunun belirleyicisi olduğu ve kısa dönem katsayılar ile uzun dönem katsayıların aynı yönlü olduğu tahmin edilmiştir. Küreselleşme endeksinin optimal gecikme uzunluğunun 0 olması nedeniyle ise kişi başına CO₂ ile arasındaki kısa dönemli ilişki ölçülememiştir.

Kısa dönemde ortaya çıkabilecek bir şok neticesinde durağan durum dengesine kaç dönem içinde geri dönüleceğini ifade eden hata düzeltme teriminin (ECM_{t-1}) %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı ve katsayısının beklendiği gibi -1 ile 0 arasında değere sahip olması değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin ayrıca bir göstergesidir. Hata düzeltme terimi katsayısının -0,841743 olması, durağan dengeden kısa dönemli bir sapma olduğunda bunun yaklaşık %84'nün bir sonraki dönem düzeldiğini ifade etmektedir.

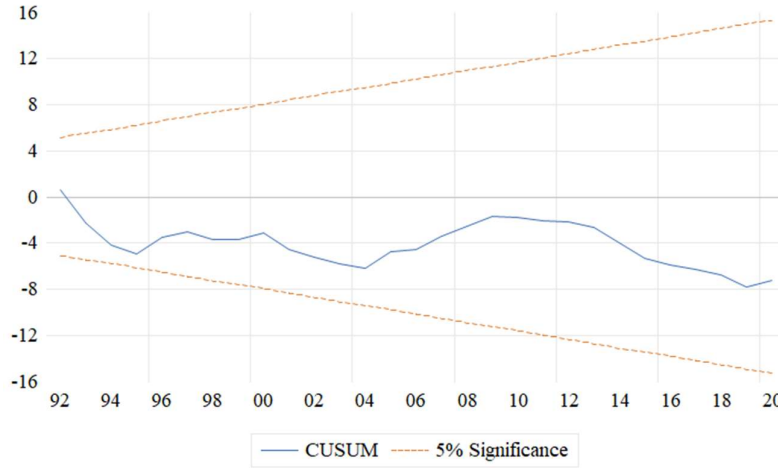
Modelin istatistiki olarak anlamlı olup olmadığını sınamak adına uygulanan tanı testleri sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Uygulanan Tanı Testi Sonuçları

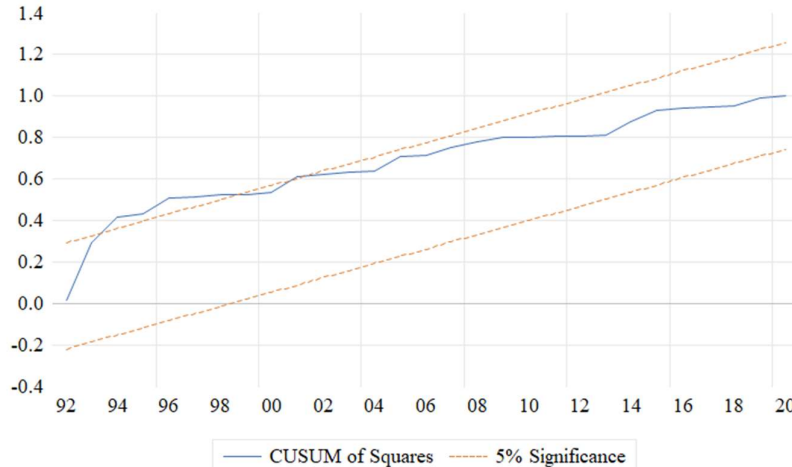
Test Adı	H ₀ Hipotezi	Prob.	Sonuç
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Testi	Serisel korelasyon bulunmamaktadır.	0,9510	H ₀ reddedilememektedir.
Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey	Kalıntıların varyansı sabittir.	0,4918	H ₀ reddedilememektedir.
Heteroskedasticity Test: ARCH(1)	Kalıntıların varyansı sabittir.	0,9827	H ₀ reddedilememektedir.
Jarque Bera Normality Test	Kalıntılar normal dağılıma sahiptir.	0,2194	H ₀ reddedilememektedir.

Uygulanan tanı testler modelde serisel korelasyon sorunu bulunmadığını, kalıntıların varyansının sabit olduğunu ve kalıntıların normal bir dağılıma sahip olduğunu göstermiştir.

Son olarak değişkenlerin istikrarlılığını araştırmak amacıyla her iki model için CUSUM ve CUSUMSQ testleri uygulanmış ve her bir modelin için test sonuçlarının grafikleri Şekil 2 ve Şekil 3'te gösterilmiştir.

Şekil 2:CUSUM Test Sonuçları

Şekil 2'de görüleceği üzere CUSUM test sonucu için değişken tahminlerinin %95 güven aralığında seyretmesi sebebiyle istikrar koşulunun sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 3:CUSUMSQ Test Sonuçları

Şekil 3'te gösterilen CUSUMSQ test sonuçlarına göre ise 1994 - 1998 dönemi için değişken tahminlerinin %95 güven aralığı dışında seyrettiği görülmüştür. Bahsi geçen yapısal kırılmanın, Türkiye açısından söz konusu dönemin kriz dönemi olmasından kaynaklandığı kanaatine varılmıştır.

SONUÇ

Küreselleşmenin dünya ekonomisinde yarattığı olumlu etkiler kadar olumsuz etkilerin varlığı sürdürülebilirlik kapsamında oldukça fazla çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Ekonomik aktörler tarafından sürekli olarak yapılan yaratım süreci beraberinde başta çevre için önemli bir yıkım sürecini beraberinde getirmektedir. Ticarete erişim açısından ülkelerin devamlı olarak birbirine yaklaştığı günümüz dünyasında ortaya çıkan üretim artışı ve zenginlik, bu noktada bazı önlemlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır. Küreselleşmedeki artışın bir sonucu olarak endüstrileşmedeki artış, enerji tüketimindeki artış da beraberinde getirmektedir. Bu durum da CO₂ emisyonundaki artışın daha da yükselmesine sebebiyet vermektedir.

Türkiye özelinde yapılan çalışmamızda kişi başına CO₂ emisyonu ile küreselleşme endeksi, endüstrileşme endeksi, enerji tüketimi ve yenilenebilir enerji tüketimi arasında ilişki analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde kişi başına CO₂ emisyonu ile küreselleşme endeksi arasında çıkan uzun dönemde doğrusal yönlü ilişki, küreselleşmenin bir sonucu olarak ekonomik gelişimin beraberinde çevre kirliliğini de getirdiğini göstermektedir.

Analizde ayrıca enerji tüketimindeki artışın hem kısa hem de uzun dönemde ve endüstrileşmedeki artışın ise yalnızca uzun dönemde CO₂ emisyonu ile doğrusal yönlü ilişkiye sahip olduğu, dolayısıyla endüstrileşme ve enerji tüketimindeki artışın çevre kirliliğini arttırdığı tespit edilmiştir. Diğer yandan yenilenebilir enerji tüketimi ile CO₂ emisyonu arasında ise ters yönlü ilişki tespit edilmiş olup; yenilenebilir enerji tüketiminin diğer değişkenlerin negatif etkilerini giderici etkiye sahip olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda elde edilen sonuçlar yapılan literatür taramasında yer alan çalışmalarla genel olarak aynı sonuçları vermiştir.

Küreselleşme neticesinde ortaya çıkan olumsuz etkilerin yok sayılması günümüz dünyasında sürdürülebilir olmaktan çıkmış durumdadır. Üretimin ve zenginliğin getirdiği ihtiyaçların doğadan giderilmesi ve ortaya çıkan kirliliğin doğaya kontrolsüz salınımı hem mevcut hem de gelecek nesiller için sürdürülebilir olmayan bir dünyanın oluşmasına sebep olabilecektir. Bu doğrultuda Destek (2020) tarafından önerildiği gibi analizimiz sonuçları ile uyumlu şekilde kısa dönemde çevre dostu idari ve hukuki düzenlemeler ile küreselleşmenin tahrip edici etkisi ile mücadelede bulunulabilecektir. (Destek, 2020:33611-33612)

Uzun dönemde küreselleşmenin olumsuz etkileri ile mücadelede kısa döneme kıyasla daha farklı politikalar izlenebilecektir. Modelimizde yenilenebilir enerji tüketiminin diğer değişkenlerin negatif yönlü etkilerini giderici etkisinin çıkması da bu alanda yapılacak yatırım ve bilinçlendirmenin küreselleşmenin olumsuz etkilerini olumluya dönüştürme açısından etkin olabilecektir. Alper vd. (2023) tarafından da önerildiği gibi uzun dönemde yabancı yatırımların çevre dostu projelere yönlendirilmesi, güneş ve rüzgâr enerjisi üretimi gibi yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırımlar yapılması, biyogaz, biyokütle, hidroelektrik gibi karbonsuz enerji üretiminin artırılması, fosil yakıta kıyasla oldukça düşük kirlilik seviyesine sahip doğalgazın tercih edilmesi ve bu konuda toplumda farkındalık oluşturulması önemlidir. (Alper vd., 2023:42884- 42886) Bunların yanı sıra çevre dostu teknolojilere yatırım yapılması, yapılan üretimde çevre dostu üretimin vergisel avantajlarla teşvik edilmesi veya cezalandırma yoluyla üreticinin gerekli önlemleri almaya zorlanması gibi uygulamalar yapılması da sürdürülebilirlik açısından büyük önem arz edecektir.

KAYNAKÇA

- Alper, A.E., Alper, F.O., Ozayturk, G. ve Mike F. (2023). Testing the long-run impact of economic growth, energy consumption, and globalization on ecological footprint: new evidence from Fourier bootstrap ARDL and Fourier bootstrap Toda-Yamamoto test results. *Environmental Science and Pollution Research*, 30, 42873-42888. <https://doi.org/10.1007/s11356-022-18610-7>
- Bataka, H. (2021). Globalization and Environmental Pollution in Sub-Saharan Africa. *African Journal of Economic Review*, 9(1).
- Chishti, M. Z., Ullah, S., Ozturk, I. ve Usman, A. (2020). Examining the asymmetric effects of globalization and tourism on pollution emissions in South Asia. *Environmental Science and Pollution Research*, 27, 27721-27737.
- Destek, M. A. (2019). Investigation on the role of economic, social, and political globalization on environment: evidence from CEECs. *Environmental Science and Pollution Research* (2020) 27, 33601-33614.
- Dinda, S. (2006). Globalization and environment: Can pollution haven hypothesis alone explain the impact of globalization on environment?, *MPRA Paper No. 50590*.
- Engle, R. ve Granger, C. (1987) Cointegration and Error Correction Representation, Estimation and Testing. *Econometrica*, 55, 251-276.
- Gygli, S., Florian H., Niklas P. ve Sturm J. (2019). The KOF Globalisation Index - Revisited, *Review of International Organizations*, 14(3), 543-574.
- Held D. ve McGrew A.G. (2005). The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate. *Polity Press, Malden, Massachusetts*.
- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 231-254.
- Johansen, S. (1995). Likelihood Based Inference in Cointegrated Vector Autoregressive Models, Oxford: Oxford University Press.
- Panayotou, T. (2000). Globalization and environment. *Harvard University Center for International Development. Working Paper No. 53*, 1-50.
- Pesaran, M. S., Shin, Y. ve Smith, R. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships, *Journal of Applied Economics*, 16, 289-332.
- Rahman, M. ve Mustafa, M. (1997). Dynamics of Real Exports and Real Economic Growths in 13 Selected Asian Countries. *Journal of Economic Development*, 22(2), 81-95.
- Ritchie H., Roser H. ve Rosado P. (2020). CO₂ and Greenhouse Gas Emissions. *OurWorldInData.org*. <https://ourworldindata.org/co2-and-greenhouse-gas-emissions>.
- Simionescu, M. (2023). Globalization and Pollution in Central and Eastern European EU Countries, *Romanian Journal of Regional Science*, 17(1).
- Yeldan, E. (2016). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi* (18. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Worldbank (2023). World Development Indicators. Worldbank Databank. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>.

KATKI ORANI	AÇIKLAMA	KATKIDA BULUNANLAR
Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	Uğur TOPÇU Fuat KIPIRTI
Tasarım / Design	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	Uğur TOPÇU Fuat KIPIRTI
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and Processing	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizing and reporting data	Uğur TOPÇU Fuat KIPIRTI
Tartışma ve Yorum / Discussion and Interpretation	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	Uğur TOPÇU Fuat KIPIRTI
Literatür Taraması / Literature Review	Çalışma için gerekli literatürü taramak / Review the literature required for the study	Uğur TOPÇU Fuat KIPIRTI
CONTRIBUTION RATE	EXPLANATION	CONTRIBUTORS